

BILDER OCH VERKLIGHETER

Visuell gemenskap på nätet

Statens medieråd

NO HATE
SPEECH
MOVEMENT

Foto: Shutterstock

Text: Elin Jönsson, Elisabet Jonsved
(film- och medialärare),
Miriam von-Schantz, (*Fil.dr. medie-
och kommunikationsvetenskap*)
och Statens medieråd
Form: Springtime-Intellecta
Omslagsfoto: Shutterstock
Statens medieråd 2019

Detta manus hör ihop med bildpresentationen "Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet". Manuset är ett stöd till dig som lärare. Det innehåller beskrivningar av bilderna som visas i bildpresentationen, fakta kring samma bilder och frågor som du kan diskutera med din klass.

Materialet riktar sig till elever på högstadiet och gymnasiet. Tillsammans utgör manuset och bildpresentationen ett pedagogiskt material med fokus på hur bilders betydelsebäring kan uppstå och förändras samt hur visuella gemenskaper konstrueras på och utanför nätet.

Bildpresentationen inleds med ett intro som vi rekommenderar att du startar med. Den gemensamma inledningen skapar en grundläggande kunskap om visuell kommunikation som gör att eleverna lättare tar till sig de faktakunskaper som varje kapitel presenterar.

Efter introt följer fyra fristående kapitel. Materialet kan med fördel användas i sin helhet men om du har brist på tid går det bra att välja ut ett eller några av kapitlen. Varje kapitel avslutas med en kortare praktisk uppgift. För en kort sammanfattning av varje kapitel se dokumentet "Introduktion". De fyra kapitlen i bildpresentationen har följande titlar:

- **Bildens betydelsebäring**

- Imitation, kulturell kontext och ideologi

- **Bildens betydelsebäring**

- Humor som avväpnande kraft och verktyg för att bygga gemenskap

- **Bildens betydelsebäring**

- Fotografiets status som bevis, bildens sanningsanspråk

- **Bildens betydelsebäring**

- hur flera bilder kan skapa mönster som berättar mer än varje enskild bild. Om stereotypisering, influencers och berättande med rörliga bilder

Syftet med materialet är att öka elevernas kunskap om vilka funktioner bilder kan fylla som betydelsebärare på och utanför internet. Det ska även stimulera till kritiskt tänkande vid användning av medier och stärka den egna förmågan att göra medvetna val i relation till produktion av bilder samt delande av bilder på nätet.

Bild 1

Text: Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Bild 2

Text: Barbados

Innan du visar texten för eleverna: Berätta att de ska få se ett ord och att du vill att de ska lägga märke till de första bilderna som dyker upp i deras tankar. De ska inte tänka för länge, de spontana bilderna är de intressanta.

Diskutera: Vilka bilder dök upp i tankarna? Varför tror ni att just de bilderna dök upp? Påminner era föreställningar om varandras eller är de helt olika? Var tror ni att de olika bilderna kommer ifrån?

Kommentar: Barbados är en östat i Västindien. Oavsett om vi har varit där eller inte kan vi ha visuella föreställningar om platsen. Lyft diskussionen om var dessa bilder och föreställningar kan tänkas komma ifrån. Är det från någon reklam, film eller annan framställning? Någon i klassen kanske har varit på Barbados. Hur skiljer sig i så fall de föreställningar hen har från de föreställningar klasskamraterna som inte har varit där har?

Bild 3

Bilder är tätt sammankopplade med hur vi tänker

De påverkar våra förväntningar på exempelvis människor vi möter eller platser vi aldrig besökt. Detta påverkar i sin tur hur vi ser på oss själva.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Bilder är tätt sammankopplade med hur vi tänker – de påverkar våra förväntningar på exempelvis människor vi möter eller platser vi aldrig besökt. Detta påverkar i sin tur hur vi ser på oss själva.

Kommentar: Våra tankar är fyllda av bilder – föreställningar om världen. Dessa bilder är sammankopplade med hur vi ser på vår omvärld och på oss själva. Bilderna påverkar föreställningar om och förväntningar vi har på exempelvis människor vi möter eller platser vi besöker. I sin tur påverkar detta hur vi ser på oss själva i relation till dessa människor och platser. Om vi exempelvis omges av bilder på människor med ljus hud kan vi utveckla en tanke om att den normala människokroppen ska vara ljushyad och att allt annat kan vara ”avvikande/fel”. Det gör även att vi kan uppleva att vi själva är ”fel” eller ”rätt”.

På samma sätt skapar yrkestitlar som exempelvis ”professor” och ”bibliotekarie” bilder och föreställningar i våra tankar. Även andra typer av generella beskrivningar såsom ”muslim”, ”kristen”, ”homosexuell” och ”gammal” skapar bilder och föreställningar. Dessa inre bilder hänger ihop med de bilder som florerar i vårt samhälle och bidrar på så sätt till att skapa vår världsbild.¹ Det är därför viktigt att reflektera över hur bilden ser ut. Hur är människorna på bilderna avbildade? Finns det eventuellt några dolda budskap? Används några arketyper eller stereotyper? Vad är syftet? Och inte minst: Vilka bilder ser vi inte?²

¹ Författaren Chimamanda Ngozi Adichie beskriver i en TED talk-föreläsning hur hennes egen föreställningsförmåga präglats av de bilder och berättelser som hon fått ta del av under sin uppväxt: ”The danger of the single story” (Faran med bara en enda berättelse). <https://www.youtube.com/watch?v=D9lhs241zeg&t=51s>

² Mediesociologen Gaye Tuchman (1978) använder begreppet symbolisk utplåning för att beskriva hur mediernas representationer av kvinnor karakteriseras av fördomanden, trivialisering eller frånvaro. Begreppet är också relevant för att beskriva nyhetsmediernas underrepresentation, förbigående och nedvärderande av etniska minoriteter och personer med utländsk bakgrund. I modern tid har Sverige varit ett invandrarland sedan åtminstone 1000 år tillbaka (se exempelvis Svanberg och Tydén 1992; Johnson 1997) och har en lång historia av politisk debatt om mediernas roll i ett samhälle präglat av etnisk, kulturell, religiös och språklig mångfald. Kritiken har främst handlat om att bristen på skildringar av mångfalden i samhället, cementerar invanda föreställningar, utestänger delar av befolkningen och bidrar till att påverka människors attityder i negativ riktning.

Bild 4

Foto: Shutterstock/dikobrazy

Kommentar: Vi är vana att se jorden avbildad på det här sättet. Jorden är som bekant rund, men ofta avbildas en karta för enkelhetens skull platt, såsom bilden visar. Den sorts världskarta som vi är vana att se kallas Mercators projektion. Denna projektion är särskilt lämplig att använda när man vill navigera, däremot stämmer ländernas ytmässiga förhållanden inte, då de länder som ligger närmare polerna blir större när jordklotet “plattats ut” på en plan karta. Denna differens i ytstorlek skapar en skevhet i vår föreställning av världen.³ Är Grönland verkligen lika stort som Kanada? Och är Sverige verkligen så mycket större än Italien?

Bild 5

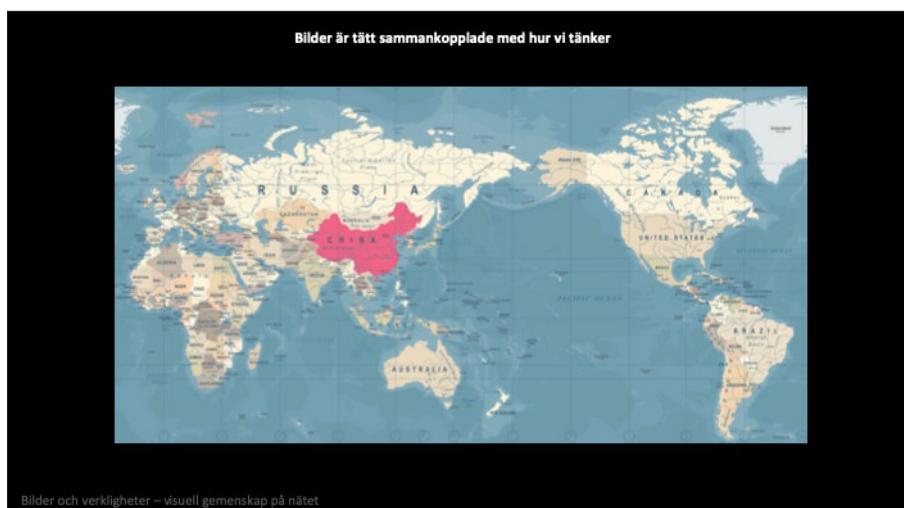

Foto: Volina/Shutterstock

³ <https://svenska.yle.fi/artikel/2017/03/25/varldskartan-forvranger-var-verklighetsuppfattning>

Diskutera: Vad är det som skiljer den förra kartbilden från denna? Kan ni orientera er i kartan? Varför är vi som är uppvuxna i Sverige eller övriga "västvärlden" mer vana att se den tidigare kartbilden av världen? Vad händer med det vi är vana att kalla öst och väst?

Kommentar: Här ser vi också en platt världskarta. Men troligtvis tar det några sekunder extra för de flesta av oss att orientera oss i den här kartan av världen. Det rödmarkerade landet är Kina. Med denna världskarta är det lättare för oss i "västvärlden" att förstå varför Kina har kallats Mittens rike.

Bild 6

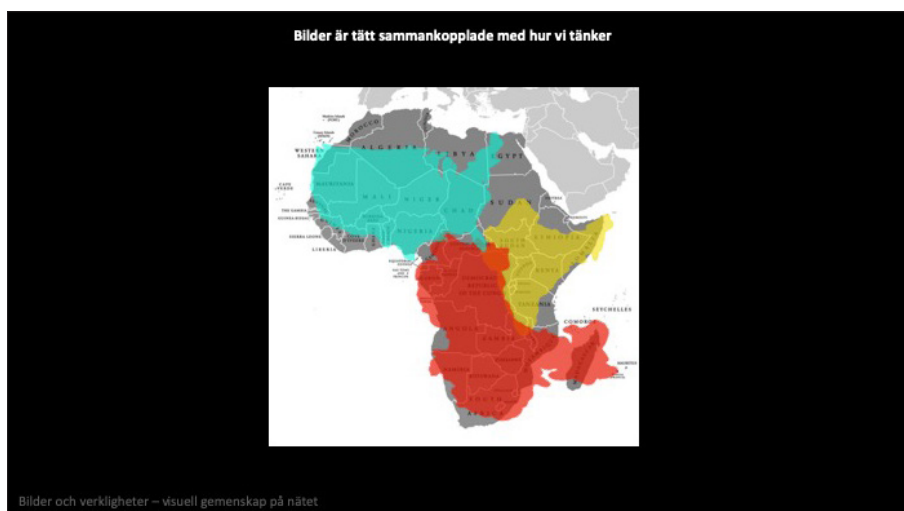

Foto: S Peter Hermes Furian/Shutterstock
/Elin Jönsson och Elisabet Jönssved

Diskutera: Kan ni urskilja vilka tre länder som är placerade i Afrika? Stämmer ländernas proportioner överens med de föreställningar ni har om ländernas olika storlekar? Om inte, var det något land som ni trodde var större? Eller mindre? Varför tror ni att ni har tänkt så?

Kommentar: Här ser vi den afrikanska kontinenten. De tre färgade ytorna representerar den egentliga storleken på tre olika länder utanför Afrika. Dessa tre länders konturer är placerade i Afrika för att det ska vara möjligt att jämföra storleken på länderna i förhållande till den afrikanska kontinenten.⁴ Länderna är USA (grönt), Indien (gult) och Kina (rött). Våra föreställningar om ländernas storlek kan, utöver den skevhet Mercators projektion utgör, även påverkas av andra faktorer såsom vilket världspolitiskt utrymme de har, hur ofta det rapporteras om länderna i media, hur mycket populärkultur vi får ta del av från ett visst land eller hur många vi känner som har varit i ett visst land.

⁴ <http://www.vagabond.se/artiklar/artiklar/20151125/12-kartor-som-kommer-att-forandradin-syn-pa-varlden/>

Dessa exempel visar hur våra tankar och föreställningar påverkar hur vi upplever och avkodar bilder. Ser vi alltid samma sorts världskarta inverkar det på hur vi tror att världen ser ut och därmed även hur vi ser på vår egen status i världen. Resonemanget att bilder har inflytande på vårt sätt att tänka följer genom hela materialet.

Bild 7

Text: Bilder kan få oss att agera

Bild 8

Foto: AP, fotograf: Nick Ut/ TT

Kommentar: Här ser vi ett svartvitt fotografi från 1972 som visar en händelse från Vietnamkriget. På bilden ser vi fem springande barn på en väg, de har alla förskräckta miner. Bakom dem syns fyra militärklädda män med hjälmar och vapen. I bakgrunden ser vi bara ett stort moln eller dis. Denna bild skapade en stark opinion på 1970-talet, då den publicerades och spreds i många olika mediekkanaler. Bilden visar hur barn flyr från sin hem-

by, som just blivit bombad. I USA och i flera andra delar av världen började människor demonstrera mot USA:s inblandning i Vietnamkriget. Många menar att denna bild, med den påföljande opinionsbildningen mot den brutalitet som civilbefolkningen utsattes för, påskyndade fredsprocessen.⁵

Bild 9

Text: Liten livlös kropp, klädd i röd tröja och blå byxor, ligger med ansiktet nedåt vid vattenbrynet.

Fråga eleverna: Kommer ni tänka på någon speciell bild när ni läser denna bildbeskrivning? Vilken då?

Kommentar: Här ser ni en bildbeskrivning i text och vi är tillbaka i resonemanget kring inre bilder. Många får nog upp en inre minnesbild av ett specifikt fotografi av denna bildbeskrivning. Fotografen Nilufer Demir dokumenterade 2015 en liten pojke som ligger på magen med huvudet ner i sanden vid ett vattenbryn. Pojken är en av alla de människor som drunknat på Medelhavet i ett försök att fly från krig och konflikt.⁶ Bilden fick stor spridning både i Sverige och internationellt. Under en period i Sverige startade bilden närmast en folkrörelse, där många började engagera sig ideellt för att hjälpa de flyktingar som lyckats ta sig till Sverige 2015 under den period som ibland benämns som "flyktingvågen".⁷

⁵ <https://www.dn.se/nyheter/varlden/bilden-som-andrade-ett-liv-och-ett-krig/>
<https://www.thenewsminute.com/article/my-picture-led-end-vietnam-war-napalm-girl-photographer-nick-ut-tells-tnm-77703>

⁶ <http://time.com/4162306/alan-kurdi-syria-drowned-boy-refugee-crisis/>

⁷ <https://www.svd.se/bilden-pa-alan-paverkade-varlden>

Bild 8 och 9 är starka och kan väcka känslor. Vill ni diskutera dem fördjupat i klassen kan det vara intressant att reflektera kring varför just vissa bilder får stort genomslag och andra inte. Varför berör bilden av Alan Kurdi så många människor? Vilka bilder från konflikter och händelser i världen når oss aldrig? Varför inte? Vem gör urvalet? Hur görs urvalet?

I en studie som gjorts rörande effekterna av bilden av pojken, menar författarna att vi har lättare att känna empati för en enskild individ än för en grupp människor. Om individen dessutom påminner oss om människor i vår närhet eller har en berättelse som vi på något sätt kan relatera till känner vi ofta större medlidande. Händer det att denna vetskap används emot oss? Vilka bilder används för att tvärtom få oss att känna mindre empati eller ingen alls?⁸

Bild 10

Kommentar: Här ser vi ett fotografi på en person som håller det franska magasinet Charlie Hebdo uppslaget framför sitt ansikte.⁹ Charlie Hebdo är känt för satiriska illustrationer som driver med politiska läger, religioner och världsledare. Genom att upprepa schablonartade bilder kan de satiriska illustrationerna i Charlie Hebdo fungera humoristiskt, men de utgör även det som kallas för stereotyper.¹⁰ Stereotyper använder några få karaktäristika på ett reducerande och överdrivet sätt. År 2015 utsattes tidningens redaktion för en terroristattack som en hämnd mot några av tidningens satirbilder. Totalt sköts tolv personer till döds.¹¹

⁸ <http://www.pnas.org/content/114/4/640.full>

⁹ Tidningens omslagstext översatt från franska: "Äntligen slutet av tunneln"

¹⁰ Hall, Stuart (1997) *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: Sage Publications.

¹¹ <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/massakern-i-paris-detta-har-hant>

Bild 11

Kommentar: Här ser vi en framsida av den grovt antisemitiska tabloid-tidningen *Der Stürmer* som började ges ut 1923 i Tyskland. På framsidans högra del ser vi en illustrerad bild i svartvit färg. Ovanför bilden ser vi en rubrik i rött typsnitt. Rubriken lyder: Judisk mordplan mot icke-judisk mänsklighet avslöjad. I nazismens propaganda var ett antisemitiskt huvudbudskap att judar ingick i en världsomspännande konspiration mot den "ariska" befolkningen."¹²

På bilden ser vi två män. Den ena håller i ett fat och den andra håller i en kniv. Knivbladet är nedfläckt. Båda männen är avbildade i profil och blickar snett uppåt till vänster. Männen är tecknade som grova karikatyrer. De har mörkt hår, stora näsor och öppen mun. Snett ovanför männen ser vi flera ljusa gestalter som hänger upp och ner. Gestalterna påminner om barnkroppar med blont hår. Från kropparnas halsar rinner det vätska ner i det fat som den ena mannen håller i. Vätskan har samma färg som fläckarna på knivbladet. Bilden återger två hotfulla och mordiska män. Bildtexten och den stereotypa framställningen av männen skapar gemensamt en bild av "juden", (i betydelsen "alla judar"). Figurerna framställs som ett livsfarligt hot mot det föreställda "vi:et" (våra barn), som blir oskyldigt mördade. Illustratören Philipp Rupprecht skapade tusentals grovt antisemitiska bilder som spreds genom *Der Stürmer*, han illustrerade även antisemitiska barnböcker. Efter andra världskriget dömdes han till tio års straffarbete.¹³

¹² "Far be it from the Jews to enslave a single people. Their goal is to devour the entire world." <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/sturmer.htm>

¹³ <http://www.holocaustresearchproject.org/holoprelude/dersturmer.html>

Brottet hets mot folkgrupp regleras både i brottsbalken och i Tryckfrihetsförordningen samt Yttrandefrihetsgrundlagen. Lagen tillkom efter andra världskriget till följd av erfarenheten av hatpropaganda av den ovan nämnda typen, vilken avhumaniserade en hel grupp över tid och resulterade i förskjutna perspektiv och normer.¹⁴ Det har skett successiva skärpningar av lagen, sedan 2002 inkluderas även hets mot grupper av personer på grund av sexuell läggning.

Bild: 12

Sammanfattning

- Bilder är sammankopplade med hur vi tänker.
- Bilder skapar föreställningar om världen och påverkar våra förväntningar på omgivningen, andra människor, oss själva och händelseförlopp.
- Bilder kan få oss att agera.
- Bilder kan laddas med politisk och ideologisk kraft som kan påverka hur vi väljer att agera.
- Reducerande och överdrivna bilder kan fungera som stereotyper. Om det är människor som stereotypiseras kan bilden fungera avhumaniserande.
- Bilder kan på så sätt vara ett kraftfullt medel för att påverka människors tankar och handlingar i en viss riktning. Det är viktigt att komma ihåg att därför kan bilder aktivt användas i syfte att påverka våra föreställningar om världen.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Sammanfattning

Bilder är sammankopplade med hur vi tänker och känner

- Bilder skapar föreställningar om världen och påverkar våra förväntningar på omgivningen, andra människor, oss själva och händelseförlopp.

Bilder kan få oss att agera

- Bilder kan laddas med politisk och ideologisk kraft som kan påverka hur vi väljer att agera.
- Reducerande och överdrivna bilder kan fungera som stereotyper. Om det är människor som stereotypiseras kan bilden fungera avhumaniserande.
- Bilder kan på så sätt vara ett kraftfullt medel för att påverka människors tankar och handlingar i en viss riktning. Det är viktigt att komma ihåg att bilder aktivt kan användas i syfte att påverka våra föreställningar om världen.

¹⁴ https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800019149/1371914731775/2001_7_hets_mot_folkgrupp.pdf

Kommentar: Bild 8–11 beskriver hur bilder kan påverka den politiska utvecklingen och få oss att agera på olika sätt. Ett fotografi hade förmodligen en betydande roll i händelseutvecklingen som ledde fram till att Vietnamkriget avslutades. En bild på en död pojke fick människor att identifiera sig med flyktingar som riskerar livet på Medelhavet. Till följd av denna identifikation organiserade många svenskar sig för att hjälpa flyktingar från Syrien och närliggande områden.

Stereotyper av judar före och under andra världskriget avhumaniserade den judiska befolkningen och dessa stereotyper finns fortfarande kvar. Konspirationsteorin om "judarnas makt över medierna" är en sådan tankefigur som lever kvar än idag.¹⁵ Antisemitismen är med andra ord fortfarande högst närvarande i det svenska samhället, exempelvis skedde 564 hatbrottsanmälningar med identifierade antisemitiska motiv mellan åren 2012 och 2016.¹⁶

Bild 13

Text: Visuell kultur

Kommentar: Vi lever i ett samhälle där det florerar mängder av bilder och där bildens språk får en allt mer framträdande roll. Ett begrepp som används i vissa sammanhang är "visuell kultur". Visuell kultur syftar på ett forskningsfält som berör det specifika samband som finns mellan seende och kunskap: Vad ser vi? Hur tolkar vi det vi ser? Varför tolkar vi det just så?

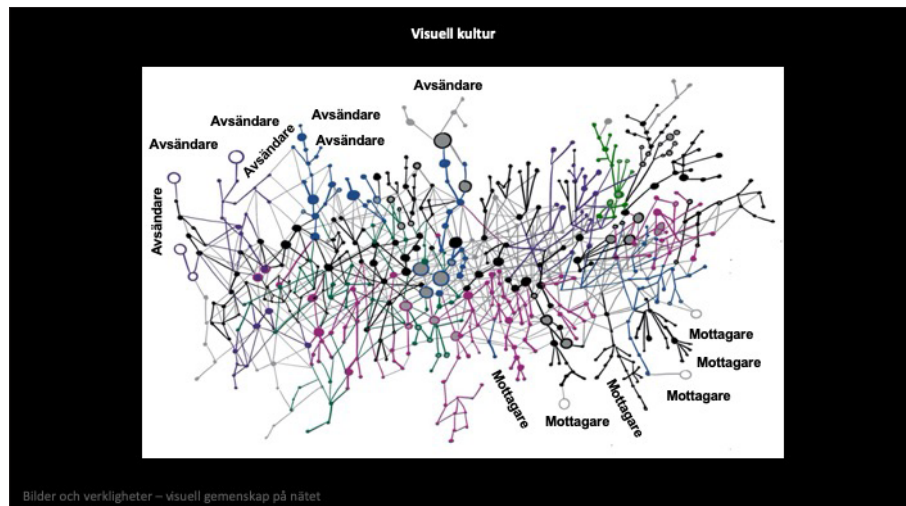
¹⁵ <https://bildersmakt.se/vanliga-antisemitiska-bilder-och-forestallningar-i-samtiden>;
se även <https://www.svd.se/svenska-medier-bidrar-till-fel-bild-av-judar>;
<https://bildersmakt.se/myter-om-att-judarna-styr-pressen>

¹⁶ https://www.bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70e19304/1559137988590/2019_4_Antisemitiska_hatbrott.pdf

Vad säger bilderna som sprids i en kultur om ett samhälles värderingar?

Bilder som medium hänger även tätt ihop med den teknik som framställer bilderna. Hur har till exempel vår användning av bilder förändrats i och med smarta telefoners utbredning? Hur påverkar tekniken de bilder som florerar i samhället?¹⁷ Hur har till exempel jakten på "likes" i sociala medier påverkat vilka sorters bilder vi väljer att publicera? Hur påverkar sociala medier de bildutsnitt och kameravinklar vi väljer när vi fotograferar våra motiv? Är det skillnad på bilderna vi publicerar i sociala medier där bilderna endast visas några sekunder innan de inte längre syns för användarna (försvinner från gränssnittet)? Hur påverkas bildspråket i en applikation där användarens val är hårt begränsat så att delar av bildens mening redan är förutbestämd av plattformens designen?

Bild 14

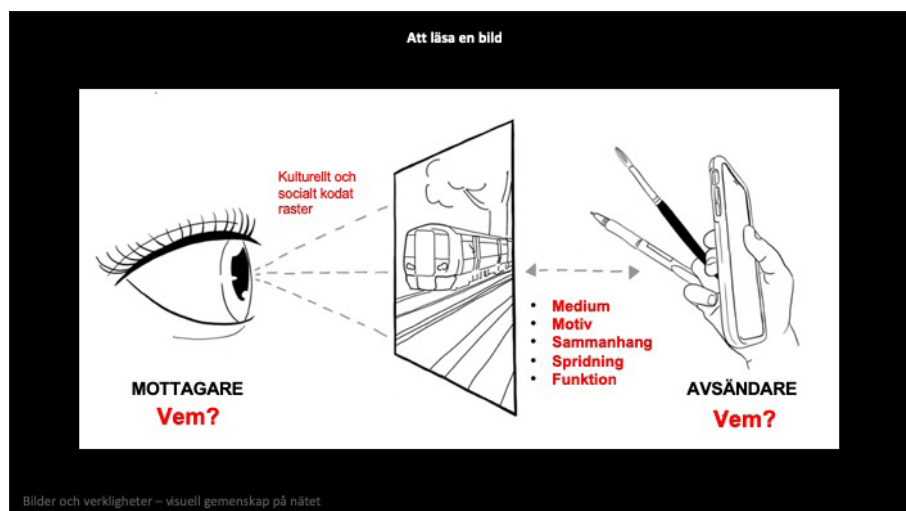

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved

Kommentar: För att förstå hur visuell kommunikation fungerar kan vi använda oss av begreppen **avsändare** och **mottagare**. En bild har en avsändare – som har en idé om vad bilden betyder – och en mottagare – som i sin tur kan ha en helt annan idé om bildens betydelse. Vidare kan mottagaren bli en avsändare genom att den sänder ut bilden i ett nytt sammanhang. På så sätt kan bilder återuppstå i nya varianter, i olika sammanhang med varierande tolkningar och syften på ett sätt som snabbt blir överskådligt för de olika avsändarna. För att synliggöra hur vi kan tänka kring bilder i dagens delningskultur kommer vi i det här materialet lyfta hur en bild på olika sätt blir laddad med betydelse och granska hur detta påverkar bildens funktion när det gäller att skapa gemenskap, som upprättande av olika "vi" som ställs mot "dem".

¹⁷ <https://www.konstfack.se/Forskning/Forskningsledningsgruppen/Visuell-kultur-och-larande/>

Bild 15

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved

Text: Att läsa en bild

Kommentar: När vi läser en bild vandrar vårt öga över bildens olika delar och blixtn snabbt har vi gjort en tolkning av vad vi ser. Denna komplexa process sker ofta på några hundradels sekunder och antagligen tänker ingen av oss på att det sker. Vår tolkning av en bild påverkas bland annat av följande faktorer:

Mottagare – vem är jag som ser bilden? Vår blick är aldrig neutral. Vi ser genom ett kulturellt och socialt kodat raster där en så kallad bekräftelsejäv (bekräftelsebias) påverkas av faktorer som kön, ålder, uppväxt, utbildning och hur vi identifierar oss (till exempel: "jag är en kille", "jag är en mamma", "jag är en hårdrockare"). Bekräftelsejäv betyder att vi tror på det som bekräftar vår världsbild, att vi med andra ord tror på det som stödjer det vi redan tycker oss veta och tro på. Detta hör även ihop med de grupper som vi identifierar oss med. Om en åsikt är utbredd i en grupp som jag identifierar mig med ("Löpning är bra för hälsan") kommer jag tolka information genom den åsikten och kan därmed visa misstro mot information som eventuellt motsäger den. Vår identitet som individ och kollektiv utgör den kulturella kontext genom vilken vi läser en bild och påverkar vad vi fäster vår uppmärksamhet vid.¹⁸ De bilder vi sett tidigare och bär med oss påverkar också hur vi tolkar det vi ser.

¹⁸ Rose, Gillian (2001/2007) *Visual Methodologies, An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, London: Sage Publication Inc, s. 2

Avsändare – vem har gjort bilden och i vilket syfte? Är bildens avsändare en reklambyrå som försöker påverka oss? En vän i ett socialt nätverk som vill framstå som lycklig och framgångsrik? En konstnär som uttrycker något abstrakt? En kändis som lanserar en ny turné? En politisk organisation som vill väcka opinion i en specifik fråga? En anonym person som sprider antidemokratiska budskap eller till och med en bot (ett automatiskt, 'robotiserat', konto)? I vår samtid där även artificiell intelligens, AI, kan skapa bilder kompliceras begreppet avsändare ytterligare. Kopplat till den bekräftelsejäv som diskuteras ovan kommer vi att tro mer på den avsändare som vi redan ger tilltro. Här blir det viktigt att fråga oss själva hur denna ursprungliga tilltro uppstått. Litar vi på kommunikation från en kändis för att vi lyssnar på hans musik är det kanske inte skäl nog att tro på vad hen har att säga om exempelvis köttbullar. Om det är en vän som delar en bild där samma person framstår som lycklig är det viktigt att komma ihåg att även om det är någon vi känner så kanske personen inte vill visa de mindre smickrande bilderna från sitt liv för alla som följer hans konto. Bara för att hen endast delar bilder där personen ser lycklig ut betyder det inte att hen alltid är lycklig.

Medium – med vilken teknik är bilden skapad? Är bilden ett analogt fotografi? En oljemålning? En blyertsteckning? En digitalt framställd bild?

Motiv – vad föreställer bilden? Vad syns i bild? Hur är det avbildat? Komposition? Perspektiv? Utsnitt?

Sammanhang – var möter vi bilden? I sociala medier? I en konsthall? I en dagstidning på internet? I en lärobok i skolan? På en reklampelare på stan? På tv? I en papperstidning?

Spridning – vilka delar bilden? När bilden får spridning fränkopplas den från den ursprungliga betydelsebärande kontexten. Hur sprids bilden? I ett socialt nätverk av många vänner? Av en politisk organisation? Syns den på olika nätforum? Syns den i flera papperstidningar? Sociala mediers och sökmotorers algoritmer påverkar även vilka bilder som syns i våra flöden.

Funktion – hur används bilden? I en delningskultur där bilder sprids i ett högt tempo kompliceras begreppen *avsändare*, *syfte* och *mottagare*. Syftet med en bild kan förändras för varje gång bilden delas. Samma bild kan användas för att visa på någonting upprörande såväl som någonting positivt. I ett scenario där artificiell intelligens är bild- och filmskapare kompliceras begreppet avsändare ännu mer. Beroende på vilken förförståelse mottagaren har om bildens symbolik kommer den att förstås på olika sätt. Därmed kan en och samma bild betyda skiftande saker och därmed även fungera olika i

olika kontexter och betydelse-laddande möten med olika mottagare. För att kunna ställa frågan *vilken funktion* en viss bild får i ett visst sammanhang behöver vi därmed hålla alla ovan faktorer i huvudet och fråga oss: Vilken är min förförståelse för vad bilden föreställer? Vem är avsändaren och i vilket sammanhang möter jag bilden och vem har delat den? Med vilken teknik är den skapad? Detta kommer göra det möjligt att se om och hur bilden fungerar som exempelvis en ideologiskt laddad symbol, som bevis för att något är sant, som en ögonvittnesskildring eller som ett påstått skämt med kanske rasistisk baktanke? Framförallt behöver bildkommunikation förstås som centralt för våra gemenskaper, inte minst på nätet. Saknar vi kunskap om hur bilder laddas med betydelse kan vi dela en bild i syfte att roa, men vi kan ha missat att bilden i vissa kontexter har laddats med en betydelse som vi själva inte står för, exempelvis rasism. Därmed kan vi – utan att ens veta om det själva – bidra till att bilden får en funktion som vi själva inte stödjer.

Bildens mening och funktion ligger aldrig fast i själva bilden utan påverkas av den så kallade åskådarskapshändelsen¹⁹ där alla ovan faktorer ingår och tillsammans utgör bildens meningsskapande och betydelse-laddande dimensioner.

I följande kapitel lyfter vi olika exempel på hur bildens betydelse-laddning kan upprätta gemenskaper genom att ge uttryck för ideologi, humor, utgöra bevis och göra anspråk på sanning samt upprätta mönster där normer och värderingar kommuniceras genom att flera bilder tillsammans utgör en större berättelse. Tillsammans bidrar dessa betydelse-laddningar till hur myter och andra berättelser om vår värld befasts och sprids på nätet. Genom att ge tilltro till dessa berättelser ingår vi i gemenskaper där vi blir ett "vi" som ser på världen på ett visst sätt, inte sällan i kontrast till ett "de" som ser världen på ett annat sätt.

¹⁹ von Schantz, Miriam (2018) *The Doc, The Mock and the What?: Events of Realing, Mockumentalities and the Becoming-Political of the Viewing Subject*. Örebro Studies in Media and Communication 23.

KAPITEL 1

Bild 16

Kapitel 1

Bildens betydelseladdning – Imitation, kulturell kontext och ideologi.

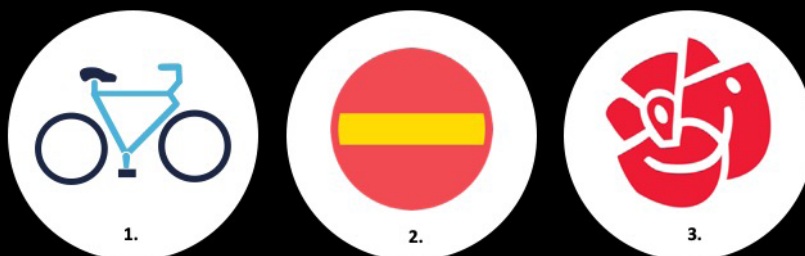
Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Bildens betydelseladdning – Imitation, kulturell kontext och ideologi

En bild får sin grundläggande mening genom att den liknar – imiterar – objekt, subjekt och företeelser i den fysiska världen. Därtill kan den laddas med en betydelse utöver det bilden föreställer. Vi ska titta närmare på hur det kan gå till när en bild laddas med symbolisk betydelse och vad som krävs för att förstå en bild som har flera lager av tolkning.

Bild 17

Bildens betydelseladdning - Bilder kan laddas med symbolik, subkulturella föreställningar och ideologi

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Foto: Shutterstock/Pixabay

Diskutera: Begreppet symbol betyder att en bild har laddats med en betydelse utöver det bilden föreställer. Vilka av följande bilder skulle kunna kallas symbol?

Kommentar:

1. Denna bild föreställer en förenklad teckning av en cykel. De färgfält och former vi ser gör att bilden liknar en riktig fysisk cykel. Bildens likhet med verklighetens förlaga gör att de flesta av oss kommer att läsa denna bild som att den betyder "cykel". Denna bild kan fungera i flera olika länder och sammanhang; vi kan alla se vad bilden liknar.
2. Denna bild består av en röd cirkel med en liggande, långsmal, gul rektangel inuti cirkeln. I trafiken är den gemensamma överenskommelsen att denna bild, i form av en vägskylt, betyder förbud mot infart med fordon. Fordon får inte köra åt detta håll. Bilden i sig visar inte på något sätt att det handlar om bilar och gator, de abstrakta färgerna och formerna är helt enkelt skapade genom en *kulturell* och *juridisk* gemensam överenskommelse.
3. Denna bild har olika färgfält i rött, bildtecken som gör att man förmodligen uppfattar bilden som en illustration av en ros. Bor man i Sverige och är intresserad av politik känner man kanske till att denna bild är Socialdemokraternas partimärke. Bilden är laddad med politiska föreställningar som en *viss gemensam kulturell* överenskommelse. Bor vi i ett annat land, eller kommer från en annan kultur, kanske vi bara förstår bilden som en stiliserad blomma och missar därmed att den även har en politisk betydelse.

De tre bilderna är exempel på hur kommunikation med bilder kan fungera. I vårt samhälle används bilder som redskap för kommunikation på flera olika sätt. För att bildkommunikation ska fungera krävs att mottagaren förstår sammanhanget i vilken bilden får sin betydelse. När en bild har laddats med en betydelse utöver bildens motiv, det som bilden föreställer, kan man kalla bilden för en symbol eller att den har en symbolisk betydelse.²⁰ Med det resonemanget är två av bilderna ovan symboler, medan bilden av en cykel endast är en grafisk bild i detta sammanhang. Den betyder endast det vi ser: En cykel.

²⁰ *Bildanalys: uppslagsbok. Teorier, metoder och begrepp*, Gidlunds Bokförlag (1999) s. 311

Bild 18

Bildens betydelssladdning - Bilder kan laddas med symbolik, subkulturella föreställningar och ideologi

Bilden har laddats med symbolisk betydelse genom att:

1. Bilden har fått stor spridning på nätet
2. Bildens olika avsändare använder bilden på ett upprepat och liknande sätt. Upprepningen har varit så vanlig att den nya betydelsen blir den allmängiltiga och därmed förskjuts bildens ursprungliga betydelse – som endast en seriefigur av tecknaren Ramirez.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Foto: Shutterstock/XiLeR GmbH

Diskutera: Vad föreställer denna bild? Hur skulle ni beskriva figurens utseende och ansiktsuttryck? I vilka sammanhang kan vi möta den? Har ni sett bilden i någon annan version? Vad betyder bilden för er? Vad tror ni krävs för att en person ska förstå denna bild? Kan man kalla denna bild för en symbol? Vad är i så fall den symboliska betydelsen? Hur har den blivit en symbol? Vilka skulle kunna vara intresserade av att dela denna bild? Tror ni att sättet figuren är tecknad på kan ha påverkat den stora spridningen bilden fick på nätet? Hur och varför?

Kommentar: Denna bild föreställer en förenklad hand som håller en teckning som föreställer ett skrattande ansikte. Men bilden betyder inte bara "skrattande ansikte" utan har ytterligare ett lager av betydelse: Att "trolla någon".²¹

²¹ "Att trolla" är att medvetet vilseleda andra om sin identitet och/eller sina åsikter i syfte att skapa splittring och förvirring. <https://nathatshjalpen.se/a/trolla/>. Termen kommer ursprungligen från engelskans "trawling" som betyder att tråla, alltså fiska med hjälp av ett nät som dras längs botten. I den nya betydelsen betyder termen att: likt en agnad långrev – sända ut provokationer i syfte att få känslomässiga reaktioner "på kroken".

Bilden har laddats med sin betydelse genom att:

1. Bilden har fått stor spridning på nätet.
2. Bildens olika avsändare använder bilden på ett upprepat och liknande sätt. Upprepningen har varit så frekvent att den nya betydelsen blir den vedertagna och därmed förskjuter eller helt frikopplar sig från bildens ursprungliga betydelse – som en seriefigur av tecknaren Ramirez.²²

När en bild blivit spridd i en tillräckligt stor grupp med bibehållen symbolisk betydelse kan det ursprungliga motivet förändras. Bilden kan kombineras med olika textbudskap och dyka upp i alla möjliga sammanhang och varianter, men återkommande med den symboliska betydelsen att "trolla någon". Bilden lever på det sättet ett eget liv på internet där den ursprungliga upphovspersonen helt tappat kontrollen över sin bild. För att en bild ska kunna laddas med symbolik, ideologi, kulturella eller subkulturella föreställningar krävs att tillräckligt många är överens om den specifika bildens särskilda betydelse. En bildsymbol kan på så vis även användas i en viss subkultur som en del av ett gemensamt visuellt språk i syfte att skapa sammanhållning.

²² 2008 tecknade studenten Carlos Ramirez en kort serie. På impuls postade han den i internetforumet *4chan* under pseudonymen Whyne. Hans post blev delad så många gånger att hans bild blev ett viralt fenomen – ett meme. Ramirez intention med sin serie där "trollface" först dök upp var att visa på hur begreppet "trolla" kan överutnyttjas. Ramirez menade att i många forum på nätet används "jag bara trollar" som en lättvindig ursäkt om t.ex. en person blir anklagad för att argumentera på ett torftigt sätt eller kommer med icke underbyggda uppgifter. "Trolla som en ursäkt för att vara en idiot" som Ramirez själv uttryckt det. Varför trollface blev en bild som delades vidare på internet i alla möjliga former och forum är svårt att förklara. Ramirez själv blev förvånad och poängterar att han har tecknat många bilder som är bättre och skickligare än denna. <https://kotaku.com/the-maker-of-the-trollface-meme-is-counting-his-money-1696228810>

Bild 19

Foto: Shutterstock/NeydtStock

Diskutera: Vad föreställer denna bild? Hur skulle ni beskriva figurens utseende och ansiktsuttryck? I vilka sammanhang har ni mött bilden? Har ni sett bilden i någon annan version? Vad betyder bilden för er? Vad tror ni krävs för att en person ska förstå denna bild? Skulle man kunna säga att denna bild är en symbol? Hur har den i så fall blivit en symbol? Vad är i så fall den symboliska betydelsen? Vilka skulle kunna vara intresserade av att dela denna typ av bild? Tror ni att sättet figuren är tecknad på kan ha påverkat den stora spridningen bilden fick på nätet? Hur och varför?

Kommentar: Originalbilden dök ursprungligen upp i seriealbumet *V för Vendetta*²³. Illustrationen i seriealbumet föreställer en stiliserad avbildning av den historiska personen Guy Fawkes med ett överdrivet leende, röda kinder, ett smalt vertikalt skägg och kraftigt uppböjd mustasch. Verklighetens Guy Fawkes försökte lönnmörda den engelska kungen på 1600-talet.²⁴ I seriealbumet bär huvudpersonen illustrationen av Guy Fawkes ansikte som en mask över sitt eget ansikte. 2005 blev seriealbumet *V för Vendetta* filmatiserad och masken fick då bredare spridning.²⁵ I en av filmens nyckelscener bär alla stadens invånare samma mask. De fungerar då som en anonym massa som tillsammans tar ställning mot överheten och makten.

²³ *V för Vendetta*, seriealbum från 1982 av Alan Moore med illustrationer av David Lloyd.

²⁴ Guy Fawkes var en av de katolska konspiratörer som försökte lönnmörda Jakob I av England i vad som kallas för krutkonspirationen. Den 5:e november 1605 försökte Guy Fawkes och hans kumpaner spränga Westminsterpalatset.
<https://www.britannica.com/topic/Guy-Fawkes-Day>

²⁵ *V för Vendetta* (2005) av James McTeigue

Under 2008 sågs masken flera gånger i samband med att hackerkollektivet *Anonymous* gjorde olika aktioner på internet.²⁶ Genom spridningen på internet fick bilden ännu större genomslag. Masken kan idag ses i samband med en mängd olika protestaktioner både på internet och i fysiska verkligheten, inte minst i relation till rörelser utan tydligt ledarskap och används ofta som en symbol för anonymitet, motstånd och civil olydnad. Som sådan är den därmed öppen för att tas över av krafter som vill associera sig med dessa begrepp men vars mål kan vara helt andra än den kamp för fri kultur och fritt internet som *Anonymous* säger sig förespråka.

Bild 20

Kommentar: Här ser vi hur illustrationen har tagit klivet från internet in i den fysiska verkligheten. Fotografierna är tagna i samband med den årliga demonstrationen “Million mask march” som äger rum utanför Londons parlament den 5 november varje år. “Million mask march” har spridit sig till flera städer runtom i världen. Deltagarna i marschen säger sig protestera mot bland annat statlig övervakning, korrumperade politiker och det kapitalistiska systemet.²⁷

²⁶ <https://it-ord.idg.se/ord/anonymous> *Anonymous* är en aktivistgrupp på internet. Deltagarna är anonyma, och det finns ingen känd offentlig organisation bakom namnet, inte heller några kända ledare. I princip kan vem som vill uttala sig under namnet *Anonymous*. Efter 2016 har det inte hörts mycket från *Anonymous*, men ett Twitterflöde publiceras under rörelsens namn, se på *Twitter* – Politiska och andra aktioner har genomförts under namnet *Anonymous*, men också sabotage och trakasserier.

²⁷ <https://www.bbc.com/news/world-34744710>

Bild 21

Bildens betydelseladdning - Bilder kan laddas med symbolik, subkulturella föreställningar och ideologi

Bilden har laddats med symbolisk betydelse: anonymitet, motstånd och civil olydnad – genom att:

1. Originalbilden är en illustration föreställande den historiska personen, Guy Fawkes, som konspirerade mot den dåvarande makten.
2. Originalbilden är hämtad ur ett seriealbum, och återkommer även i en filmatisering, där handlingen berättar om anonymitet, ställningstagande och kamp mot överheten.
3. Bilden har fått stor spridning på internet bland annat på grund av gruppen *Anonymous* som burit bilden som mask över ansiktet i sina aktioner.
4. Bildens olika avsändare använder bilden på ett upprepat och liknande sätt. Upprepningen har varit så vanlig att den nya betydelsen blir den allmängiltiga och därmed förskjuts bildens ursprungliga betydelse – en grafisk illustration av en karaktär i ett seriealbum.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Foto: Shutterstock/NeydtStock

Text: Bilden har laddats med symbolisk betydelse – anonymitet, motstånd och civil olydnad – genom att:

1. Originalbilden är en illustration föreställande den historiska personen, Guy Fawkes, som konspirerade mot den dåvarande makten.
2. Originalbilden är hämtad ur ett seriealbum, och återkommer även i en filmatisering, där handlingen berättar om anonymitet, ställningstagande och kamp mot överheten.
3. Bilden har fått stor spridning på internet bland annat på grund av gruppen *Anonymous* som burit bilden som mask över ansiktet i sina aktioner.
4. Bildens olika avsändare använder bilden på ett upprepat och liknande sätt. Upprepningen har varit så vanlig att den nya betydelsen blir den allmängiltiga och därmed förskjuts bildens ursprungliga betydelse: en grafisk illustration av en karaktär i ett seriealbum.

Tips!

Titta gärna på UR:s film Vem kan man lita på (28 min), om *Anonymous*.
<https://urkola.se/Produkter/173486-Mediatiden-Vem-kan-man-lita-pa>

Bild 22

Diskutera: Föreställ er att ni möter denna bild i ett forum på Internet. Vad ser ni i bilden? Vilka två bildtecken består denna bild av? Vilken förförståelse krävs för att ni som mottagare ska förstå denna bild? Vad tänker ni att bildens budskap skulle kunna vara? Vilka typer av avsändare skulle kunna vara intresserade av att skapa denna bild? Vilka typer av avsändare skulle kunna tänkas dela denna bild? Tror ni att en person som sprider denna bild är positivt eller negativt inställd till *Anonymous*?

Kommentar: När en bild laddats med symbolisk betydelse kan den återkomma i en mängd olika versioner. Att kombinera och förändra en bilds symboliska mening är ett vanligt tillvägagångssätt i skapandet av memes.²⁸

För att tolka denna bilds betydelseladdning behöver mottagaren avkoda och förstå hur två olika bildtecken samspekar: en illustration av Guy Fawkes-masken och en triangulär bildsymbol med ett öga, som ofta kopplas ihop med rörelsen *Illuminati*.²⁹ Betydelsen av bilden kan skissas upp på följande sätt, där förförståelsen avgör hur många betydelselager en mottagare kommer att läsa in. Förförståelsen avgör även i vilken ordning betydelselagren avkodas.

²⁸ Läs mer om memes i kapitel 2

²⁹ <https://sv.wikipedia.org/wiki/Illuminati>

Lager av betydelse:

Bildtecken 1	Bildtecken 2
1. Pyramid	1. Stilisert öga, näsa, mustasch och rosa prick
2. Symbol för Illuminati	2. Guy Fawkes ansikte
3. Det allseende ögat	3. Anonymous (med Guy Fawkes- mask)
4. Konspirationsteori om en elitgrupp som styr världen	4. Motstånd mot överheten/underdog, motstånd, civil olydnad
5. Hemligt sällskap bildat under 1700-talet	5. Ledarlös gruppering med oklar agenda

Hur skulle bildens budskap utifrån denna tabell kunna formuleras med en mening?

Hur mycket en mottagare känner till och har hört berättas om *Illuminati* kommer att påverka bildtolkningen. Teorierna om *Illuminati* är idag en vanligt förekommande konspirationsteori. Historiskt var *Illuminati* (latin: de upplysta) ett bayerskt sällskap som grundades 1776, under upplysningstiden. Sällskapet bestod av progressiva intellektuella tänkare. Idag kopplas begreppet ofta ihop med konspirationsteorier om en elitgrupp som rekryterar politiker, makthavare och även kända artister. Tillsammans styr de världen med en gemensam hemlig agenda.³⁰ Bilden av triangeln med det allseende ögat³¹ används i vissa sammanhang som ett bevis för att *Illuminati* existerar eller för att en viss person rekryterats av elitsällskapet. Artisterna Beyoncé och Jay Z är exempel på kända personer som anses vara rekryterade av elitgruppen. "Bevisen" utgörs till exempel av att Jay Z har format händerna som en triangel på flera fotografier.³² Det allseende ögat i en pyramid förekommer på den amerikanska dollarsedeln och anses i vissa sammanhang vara ett bevis på *Illuminatis* inflytande.³³

³⁰ <https://www.bbc.com/future/article/20170809-the-accidental-invention-of-the-illuminati-conspiracy>

³¹ Allseende ögat är även en symbol som förekommer hos frimurarorden.

³² <https://www.rollingstone.com/music/music-news/beyonce-and-the-illuminati-musics-most-wtf-conspiracy-theories-explained-119376/>

³³ <https://www.bbc.com/future/article/20170809-the-accidental-invention-of-the-illuminati-conspiracy>

Konspirationsteorier, såsom historien om *Illuminati*, handlar om lättfattliga förklaringar på en komplex verklighet. Ofta kan det finnas stoff av fakta i teorierna, som att *Illuminati* existerade som ett sällskap på 1700-talet. Men denna fakta har sedan broderats ut och börjat gå på tvärs mot vetenskaplig verifierbarhet och etablerade sanningar. Sociala medier och möjligheten att dela information och filmer på nätet har gjort att konspirationsteorier kan frodas.³⁴

En mängd bildmaterial bestående av både rörliga bilder och stillbilder florerar på nätet med bildtecken från *Illuminati*-symbolen. Nya betydelser uppstår men som samtidigt anspelar på och fortsätter sprida myten om den världsomspännande konspirationen.³⁵ Även populärkulturellt material i form av film och litteratur håller myten vid liv.³⁶

Då *Anonymous* framställs som en löst sammansatt grupp, som sammansvetsas av tillfälliga aktioner, kan i princip vem som helst föra *Anonymous* talan. Under 2017 spred gruppens Facebooksida antisemitiska konspirationsteorier. Inläggen lyfte den antisemitiska myten att det pågår en global judisk konspiration där judar dominerar de politiska och ekonomiska systemen bland annat med hjälp av ett eget kodspråk.³⁷ Genom att identifiera sig med *Anonymous* kan ske genom sympati med så vitt spridda åsikter såsom "ett fritt internet" eller "mot kapitalismen" kan det hända att ett delande av *Anonymous* bildspråk även ger stöd till helt andra åsikter, såsom den stereotypa antisemitiska konspirationsteorin om en "judisk maktcentra som styr världen". Därför blir det viktigt att avkoda de olika betydelseladdande lagren för att förstå vilka åsikter vi riskerar bidra till att sprida och stärka.

Obs!

Observera att detta, av upphovsrättsliga skäl, är ett bildexempel konstruerat specifikt för detta sammanhang i syfte att visa på hur lager av betydelse uppstår i tolkningen av bildtecken. När två olika bildtecken kombineras blir tolkningen ännu mer komplex.

³⁴ <https://statensmedierad.se/nohate/jagvillaramigmer/vadarenkonspirationsteori.2866.html>

³⁵ <https://knowyourmeme.com/memes/the-illuminati>

³⁶ Boken *Änglar och Demoner* av Dan Brown, som även har filmatiserats, handlar till exempel om *Illuminati*. På Youtube florerar mängder med filmklipp som på olika sätt berör konspirationen och anses bevisa *Illuminatis* samtida existens. De flesta med otydlig avsändare.

³⁷ <https://antisemitism.org.il/110909>

Bild 23

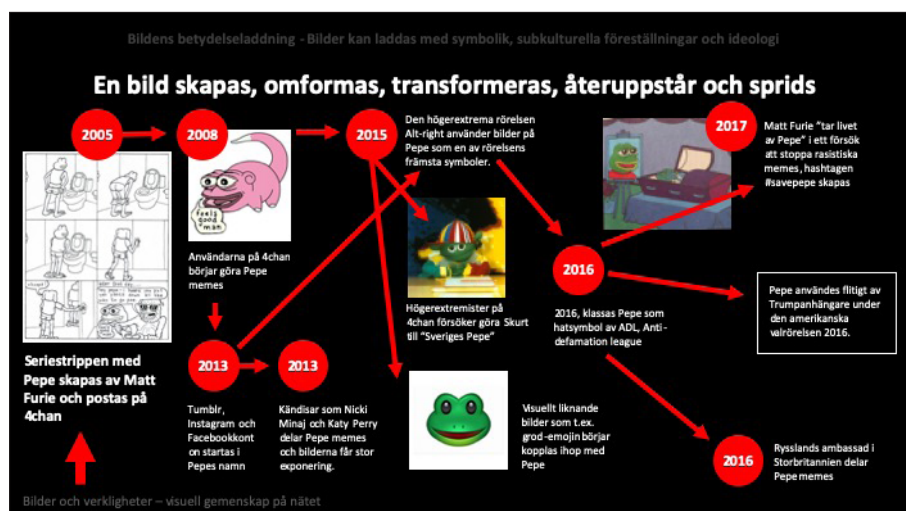
Diskutera: Vad föreställer denna bild? Hur skulle ni beskriva figurens utseende och ansiktsuttryck? Har ni sett figuren tidigare? Vad heter figuren? I vilka sammanhang kan man möta figuren? Vad tänker ni att figuren står för? Hur har ni lärt er det? Vad tror ni krävs för att en person ska förstå denna bild? Vilka skulle kunna vara intresserade av att dela denna typ av bild? Vad tror ni att de som delar "Pepe the Frog" har för syfte? Skulle man kunna kalla denna bild för en symbol? Hur har den i så fall blivit en symbol? Vad är i så fall den symboliska betydelsen? Tror ni att sättet figuren är tecknad på kan ha påverkat den stora spridningen bilden fick på nätet? Hur och varför?

Kommentar: Bilden föreställer grodan *Pepe* som skapades 2005 av den amerikanske serietecknaren Matt Furie. *Pepe* var en av huvudkaraktärerna i den opolitiska, tecknade serien *Boy's Club*. I en seriestrip kissar *Pepe* stående med byxorna nedhasade vid fötterna. En annan av seriens karaktärer frågar då varför, varpå *Pepe* svarar "feels good man". Bilden av grodan *Pepe*, ofta kombinerad med texten "feels good man", dök upp på Internetforumet *4chan* under 2008. Olika slags bilder av *Pepe* började delas frekvent av olika avsändare i olika sammanhang. Året därpå dök *Pepe the Frog* upp i kombination med texten "feels bad man". Bollen var i rullning och bilden av *Pepe* fick stort genomslag, där olika avsändare använde grodan för att skämta.³⁸

³⁸ <https://knowyourmeme.com/memes/pepe-the-frog>

Under 2015 började bilden av grodan *Pepe* användas inom högerextrema alt-rightrörelsen för att håna politiker och för att uttrycka rasistiska och sexistiska åsikter.³⁹ Användningen blev så frekvent att Pepe the Frog idag räknas som en hatsymbol.⁴⁰

Bild 24

Bildkälla och foto: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved/
Matt Furie/Shutterstock/TT

Kommentar: Här ser vi en förenklad schematisk bild av hur bilden av *Pepe the Frog* har rört sig på nätet från skapelsen 2005 och framåt. Vägen fram till att *Pepe the Frog* klassades som en hatsymbol är komplex och många faktorer spelar in. *Pepe the Frog* har spridits och delats vidare av en stor mängd användare och avsändare och dykt upp i olika nätforum och på olika plattformar.⁴¹ På det sättet har figuren blivit viral. Sedan 2016 klassas *Pepe the Frog* som en hatsymbol av bland andra organisationen ADL. Den nya betydelseladdningen av bilden har gjort att flera visuellt liknande bilder, som kommunicerats i olika sammanhang, plötsligt började kopplas ihop med *Pepe the Frog*. Grodor som *grodan Kermit* och *grod-emojin* i textmeddelanden kunde plötsligt ses i ett annat ljus. Bilder av grodor som återfanns i statusar och inlägg i sociala medier gav upphov till spekulationer kring kopplingar till alt-right rörelsen.

³⁹ Paraplybegrepp för högerextremistiska fraktioner i USA.

⁴⁰ "Pepe the Frog" klassades 2016 som en hatsymbol av amerikanska medborgarorganisationen ADL (Anti-Defamation League). Pepe hittas även i Expos symbollexikon och i Foi (totalförsvarets forskningsinstitut) lista över hatsymboler. <https://expo.se/fakta/symbollexikon>

⁴¹ Ursprungligen postade Matt Furie den på 4chan – en digital anslagstavla för anonym bildkommunikation

Klädkedjan Zara hamnade i blåsväder när de började sälja jeanskjolar med grod-tygmärken som visuellt liknade *Pepe the Frog*.⁴² I Sverige gör höger-extrema krafter ett försök att kopiera den amerikanske alt-right rörelsens framgångar med Pepe genom att skapa rasistiska memes av barnprogramprofilen *Skurt*.⁴³

Bild 25

Foto: Alex Milan Tracy, Josh Edelson (TT)

Diskutera: Vad ser ni på bilden till vänster? Varför tror ni personen har ett klistermärke med *Pepe the Frog* på sin hjälm? Vad vill personen uttrycka med *Pepe*-märket? **Vad ser ni på bilden till höger?** Vad syftar texten “green lives matters” på? Vad tror ni att mannen på bilden vill uttrycka med sin skylt?

Kommentar: Här ser vi två fotografier på hur bilder av *Pepe the Frog* har rört sig ut ur forum på internet in i den fysiska verkligheten. Fotografiet till vänster är taget under en demonstration i Portland i USA, 2018, där den konservativa högerrörelsen *Patriot Prayers* mötte motdemonstranter från vänsterrörelsen *Antifa*.⁴⁴

Fotografiet till höger visar en person som håller en skylt med texten *Green lives matter* under en demonstration utanför ett universitet i Berkeley i Kalifornien den 27:e april 2017. Personen bär en keps med texten *Make America great again*, Donald Trumps valslogan under 2016 års presidentvals kampanj.

⁴² <https://www.nytimes.com/2017/04/19/fashion/zara-skirt-pepe-the-frog.html>

⁴³ <https://www.dn.se/kultur-noje/skurts-skapare-skurt-ar-ingen-politisk-tuffing/>

⁴⁴ <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/04/patriot-prayer-proud-boys-antifa-fights-brawls-portland>

Texten *Green lives matter* anspelar på den antirasistiska Black lives matter-rörelsen⁴⁵. Black lives matter-rörelsen började med ett inlägg på Facebook den 13 juli 2013. Inlägget skrevs efter frikännandet av den man som åtalats för mordet på en svart 17-åring vid namn Trayvon Martin, i Sanford i Florida. Aktivisten Alicia Garza skrev en rasande text som avslutades med orden: *Black Lives Matter*. Rörelsen har idag spridit sig över hela världen.⁴⁶

Bild 26

Bildens betydelseladdning - Bilder kan laddas med symbolik, subkulturella föreställningar och ideologi

Bilden av Pepe the Frog har laddats med rasistisk ideologi genom att:

1. Bilden har fått stor spridning på nätet
2. Bildens olika avsändare använder bilden på ett upprepat sätt – i samband med att de vill skämta.
3. Alt-right-rörelsen använder bilden på ett upprepat sätt – men förvrider humorn till att bli rasistisk och sexistisk. Den nya betydelsen blir den allmängiltiga och förskjuter bildens ursprungliga betydelse – en seriefigur av tecknaren Matt Furie.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Foto: Matt Furie

Text: Bilden av grodan *Pepe* har laddats med rasistisk ideologi genom att:

1. Bilden har fått stor spridning på nätet.
2. Bildens olika avsändare använder bilden på ett upprepat sätt – i samband med att de säger sig vilja skämta.
3. Alt-right-rörelsen använder bilden på ett upprepat sätt – men förvrider humorn till att bli rasistisk och sexistisk. Den nya betydelsen blir den allmängiltiga och förskjuter bildens ursprungliga betydelse – en seriefigur av tecknaren Matt Furie.

⁴⁵ www.blacklivesmatter.com

⁴⁶ <https://www.svt.se/kultur/black-lives-matter-vaxer-over-varlden>

Bild 27

Text: En bilds betydelse är aldrig statisk. Ett symbolkrig har uppstått.

Kommentar: Eftersom en bilds betydelse inte är statisk utan kan laddas om, förskjutas och förändras kan den ursprungliga upphovspersonen förlora kontrollen över sin skapelse. *Pepe the Frog*s upphovsman, Matt Furie, beskriver att *Pepe* ursprungligen var ett internt skämt och "en symbol för att känna sig ledsen eller känna sig glad och allt däremellan".⁴⁷ I ett försök att återta kontrollen över sin figur gav Matt Furie ut en version av serien "Boy's Club" där *Pepe* dör och det går att se honom ligga livlös i en öppen kista.⁴⁸ Matt Furie driver idag en juridisk kamp och samarbetar bland annat med organisationen ADL för att återta sin figur från rasistiska krafter.⁴⁹ I en artikel i *Time Magazine* menar Furie att om det är så att kontrollen över *Pepe* är förlorad, så betyder det samtidigt att: "*Pepe* is whatever you say he is, and I, the creator, say that *Pepe* is love".⁵⁰

Att en bilds betydelse inte är statisk innebär därmed att *Pepe the Frog* inte är dömd till att för evigt användas som symbol i rasistiska sammanhang. *Pepe* kommer ha det innehållet vi alla ger honom genom hur vi använder den. Om vi alla började dela bilder på *Pepe* med texten *Love man* så skulle kanske *Pepe* sluta fungera som hatsymbol och istället fyllas med den symboliska meningen antirasism eller varför inte betydelsen att "användningen skapar bildens mening"?

⁴⁷ <http://time.com/4530128/pepe-the-Frog-creator-hate-symbol/>

⁴⁸ <https://www.theverge.com/2017/5/8/15577340/pepe-the-Frog-is-dead-matt-furie>

⁴⁹ <https://www.adl.org/news/press-releases/adl-joins-with-pepe-creator-matt-furie-in-social-media-campaign-to-savepepe>

⁵⁰ <http://time.com/4530128/pepe-the-Frog-creator-hate-symbol/>

Diskutera: Enligt *Pepe the Frog*s upphovsman Matt Furie är grodan *Pepe* "en peaceful Frog-dude". Vad krävs för att återerövra denna betydelse? Går det ens? Kan Matt Furie göra detta på egen hand? Om inte – vilka behöver han ta till hjälp? Kan ni komma på andra exempel på symboler, i nutid eller dåtid, vars betydelse har blivit förskjuten och förändrad?

Bild 28

Sammanfattning

- För att bildkommunikation ska fungera krävs att mottagaren förstår sammanhanget mellan bilden och dess betydelse.
- En bild kan bestå av flera lager av betydelse.
- En bilds betydelse är aldrig statisk. Den ursprungliga upphovspersonen äger inte ett "facit" till sin bilds betydelse.
- En bild kan laddas med en särskild betydelse inom en viss subkultur eller annan form av grupp. Genom att dela vidare en bild främjas den specifika betydelseladdningen som upprättats inom gruppen.
- En bilds betydelseladdning kan användas för att sprida en politisk åsikt. Genom att remixa betydelseladdningen kan en ny politisk åsikt upprättas i relation till bilden.
- En bild som har laddats med en betydelse kan användas på många olika sätt.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Sammanfattning

1. För att bildkommunikation ska fungera krävs att mottagaren förstår sammanhanget mellan bilden och dess betydelse.
2. En bild kan bestå av flera lager av betydelse.
3. En bilds betydelse är aldrig statisk. Den ursprungliga upphovspersonen äger inte "facit" till sin bilds betydelse.
4. En bild kan laddas med en särskild betydelse inom en viss kultur, subkultur eller annan form av grupp. Genom att dela vidare en bild främjas den specifika betydelseladdningen som upprättats inom gruppen.
5. En bilds betydelseladdning kan användas för att sprida en politisk åsikt. Genom att remixa betydelseladdningen kan en ny politisk åsikt upprättas i relation till bilden. En bild som har laddats med en betydelse kan användas på många olika sätt.

Bild 29

Foto: Matt Furie

PRAKTISK ÖVNING: Fallet med Pepe the Frog

KAPITEL 2

Bild 30

Kapitel 2

Bildens betydelssladdning – Humor som avväpnande kraft och verktyg för att bygga gemenskap.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Bildens betydelssladdning – Humor som avväpnande kraft och verktyg för att bygga gemenskap

Diskutera: Vad är ett meme? I vilka sammanhang kan vi möta memes?

Kommentar: Meme som fenomen på internet är en bild, gif-animation eller filmsnutt som får viral spridning – det vill säga kopieras, omformas och delas – av så pass många i sociala nätverk, att den uppnår stor popularitet och igenkänning.⁵¹ En vanligt förekommande typ av memes är uppbyggda av en bild i kombination med en text. Memes anspelar nästan alltid på humor men det betyder inte att alla upplever att ett meme är roligt. Bildens direkta språk kombinerat med en kort text som definierar bildens humoristiska budskap ger memes högt underhållningsvärde och gör att de lockar till delning på internet. Ett meme som får stor spridning innehåller oftast ett bildelement eller ett textbudskap som upprepas. Bildelementet eller textbudskapet kan kombineras med mängder av olika texter, andra bilder och även uppstå i olika former som bildmontage, gif:ar och korta filmklipp.

⁵¹ <https://knowyourmeme.com/memes/memes>

I detta kapitel tittar vi närmare på vilken förståelse som krävs för att kunna avkoda ett meme. Vi tittar också närmare på hur så kallad mörk humor och satir kan bidra till att minska avståndet mellan verklighet och fiktion och försvaga vårt kritiska tänkande

Bild 31

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved

Diskutera: Vad ser vi i bilden? Vad säger texten? Vad tror ni avsändaren vill säga med memet? Finns det ett budskap? Förstår ni avsändarens budskap? Vad krävs för att förstå denna typ av meme? Tror ni alla kan förstå och känna igen sig i detta meme? Är det roligt? Varför? Varför inte?

Kommentar: Vi ser en bild som föreställer en person i beige tröja med en randig rosett runt halsen. Personen himlar med ögonen och gör en grimas med halvöppen mun. Bilden är kombinerad med texten *My face when the laziest coworker complains about working too hard*.⁵² För att förstå detta meme och tycka att det är roligt krävs att mottagaren upplever någon form av igenkänning. Har du ingen erfarenhet av en arbetsplats med kollegor som jobbar långsamt kan du kanske ändå relatera till känslan av att en person – som du upplever är lat – klagat på att hen har för mycket att göra. Denna typ av meme är relativt lätt att förstå. Du behöver inga direkta förkunskaper. Du behöver kunna känna igen en nonchalant grimas i kombination med ett liknande sammanhang som texten beskriver.

Observera att detta meme av upphovsrättsliga skäl är konstruerat specifikt för detta sammanhang för att påvisa ett fenomen som uppstått på internet.

⁵² Översatt: "Mitt ansiktsuttryck när den lataste kollegan klagat över att hen jobbar så hårt".

Bild 32

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved/Shutterstock

Diskutera: Vad föreställer bilden? Vad säger texten? Vad krävs för att förstå memet? Förstår ni memets budskap? Känner ni igen detta meme? Om ja, var har ni stött på det? Hur lärde ni er memets betydelse? Vilka skulle kunna tycka att detta meme är roligt? Vad kan det finnas för nackdelar med denna typ av meme? Tycker ni det är roligt? Varför? Varför inte?

Kommentar: För att förstå denna typ av meme krävs mer förförståelse för att humorn ska komma fram ordentligt. *Moon Moon* är namnet på en påhittad karaktär, en varg som fötts med mentala svårigheter och inte riktigt kan hänga med och uppföra sig som de andra vargarna i flocken. Karaktären uppstod våren 2013 när Tumblr-användaren⁵³ *Kitchiki* testade en namngenerator som skulle visa vad ens varulvsnamn skulle bli. *Kitchikis* namn blev *Moon Moon: My name is frickin Moon Moon. I'd be the most retarded wolf. 'Oh shit who brought fucking Moon Moon along?'* En annan Tumblr-användare svarade med en bild som skulle illustrera vargen *Moon Moon* som flippar ur under en jakt. Därefter var bollen i rullning. Nya bilder med situationer med *Moon Moon* spreds, konton i sociala medier skapades i *Moon Moons* namn och den påhittade vargen fick även egna bloggar.⁵⁴

Observera att detta meme av upphovsrättsliga skäl är konstruerat specifikt för detta sammanhang för att påvisa ett fenomen som uppstått på Internet.

⁵³ Tumblr är en bloggplattform där användaren kan publicera olika typer av material som texter, bilder, filmer, länkar, chatt, citat och ljud. Användarna kan följa andra användare och se deras inlägg i sin panel. Användare kan «gilla» och återblogga inlägg på Tumblr. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Tumblr>

⁵⁴ <https://knowyourmeme.com/memes/moon-moon>

Om du vill veta mer om vad som gäller kring tillverkning och delning av memes så kan du läsa vad Patent- och registreringsverket skriver i sin blogg. <https://prvbloggen.se/2018/07/11/fritt-fram-att-dela-gifar-och-memes/amp/>

Bild 33

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved/Shutterstock

Kommentar: Vargen *Moon Moon* blir ett internt skämt bland dem på internet som känner till historien om den speciella vargen. Man kan likna denna typ av memes med en berättelse eller en saga. Memen behöver sättas i sammanhang med andra liknande memes för att fungera fullt ut. Tillsammans berättar de en historia om vargen *Moon Moon*. Vi får genom memen ta del av *Moon Moons* liv och hur de andra vargarna reagerar på hen i olika situationer och hur *Moon Moon* själv betar sig i olika sammanhang hen försätts i. *Moon Moon* blir en karaktär med specifika egenskaper som alla invigda känner till. Humorn når kanske inte hela vägen fram till de utomstående medan de som är invigda kan känna ett slags samhörighet och gemenskap.

Observera att dessa memes av upphovsrättsliga skäl är konstruerade specifikt för detta sammanhang för att påvisa ett fenomen som uppstått på internet. För att se andra memes av *Moon Moon* se till exempel: <https://knowyourmeme.com/memes/moon-moon>

Bild 34

Kommentar: Här ser vi en bild som visar en illustration av den brittiska seriefiguren *Peppa Pig*. *Peppa Pig* är en populär figur hämtad från ett barnprogram med samma namn. Så här beskrivs hon av SVT där hon heter *Greta Gris*: “Greta är en glatt grymtande liten gris som bor med Mamma Gris, Pappa Gris och lillebror Georg. Greta tycker om att spela spel, leka och klä ut sig men det absolut bästa hon vet är att hoppa i lerpölar.”⁵⁵ 2017 började figuren *Peppa Pig* florerar i ett antal, enligt kinesiska censorer, oanständiga och omoraliska memes. Censorerna menade att memen uppmanade till en rebellisk livsstil och främjade gangsterattityder. Under 2018 förbjöd den kinesiska censuren sökordet #PeppaPig i video-appen Douyin. Blockeringen gjorde att ca 30 000 filmer med figuren inte gick att se i Kina.⁵⁶

Peppa Pig har blivit en symbol för gruppen *Shehuiren*, en subkultur med tonåringar som ställer sig vid sidan av det etablerade kinesiska samhället och gärna visar sig i en gangsterstil med tjocka guldkedjor. De använder barnprogramfiguren i helt nya sammanhang och laddar henne med nya värderingar och attityder. *Peppa Pig* dyker upp i memes, filmklipp och bilder som kan anses oanständiga, vulgära och provokativa. Ett exempel är ett filmklipp där hon säger: “Jag tycker om det här. Det är väldigt vuxet.” Varpå en oanständig rap-låt spelas upp. Flera ungdomar visar även upp nygjorda tatueringar med den rebelliska grisen.⁵⁷

⁵⁵ <https://www.svtplay.se/greta-gris>

⁵⁶ <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/peppa-pig-ban-china-childrens-tv-cartoon-gangster-douyin-a8332846.html>

⁵⁷ <http://www.gp.se/kultur/kultur/kina-censurerar-greta-gris-1.5906401>

Liksom vargen *Moon Moon* blir *Shehuiens* variant av *Peppa Pig* en karaktär med specifika egenskaper som alla invigda känner till. Humorn når antagligen inte fram till de utomstående medan de som är invigda kan känna samhörighet och gemenskap.

Använd sökorden *Peppa Pig* och *Shehuien* för att hitta bilder på internet som visar *Peppa Pig* i hennes nya skepnad.

Diskutera: Har några nya bildtecken tillförts för att ladda *Peppa Pigs* karaktär med nya egenskaper? Vilka då? Diskutera hur sammanhanget påverkar betydelsen av bilderna på *Peppa Pig*. Vilka personer bär hennes bildtecken – var syns hon? Varför tror ni att subkulturen *Shehuien* valt just *Peppa Pig* som sin symbol? En bilds betydelse är aldrig statisk. Den ursprungliga upphovspersonen äger inte ett "facit" till sin bilds betydelse – försök beskriva hur subkulturen *Shehuien* har gått tillväga för att ladda bilden av *Peppa Pig* med ny betydelse.

Vad skulle kunna vara anledningen till att de kinesiska myndigheterna försöker förbjuda *Peppa Pig*-memes? På vilket sätt skulle memen kunna utgöra ett hot? På vilket sätt kan memen bidra till att stärka gemenskapen och samhörigheten i subkulturen *Shehuien*?

Bild 35

Kapitel 2

Diskussion

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Diskutera: Har ni stött på memes som ni upplevt har ett problematiskt budskap? Varför tyckte ni budskapet var problematiskt? På vilken plattform stötte ni på memet? Får man skämta om allt? Var går gränsen? Vad kan en avsändare vinna på att skapa och sprida sexistiska, rasistiska eller hatiska memes som samtidigt är tänkta att upplevas som roliga? Varför tror ni vi människor ibland är mindre kritiska mot skämt än mot andra typer av grova uttalanden?

Humorn i memes upprättas ofta genom att människor känner igen upprepningar av en bild/text med vissa variationer. Genom denna igenkänning formas även en skrattande gemenskap – ”vi som förstår skämtet”. På så sätt kan vissa sexistiska, rasistiska, funkofobiska eller hatiska memes avfärdas av upphovspersonen med ”jag bara skojade” och de som inte skrattar med kan bli föremål för kritiken som ”humorlösa” istället för att kritiken vänds mot det sexistiska, funkofobiska eller rasistiska memet.⁵⁸ Detta kan göra det svårt för en person att föra fram kritik mot ett budskap paketerat som ”humor” och därför är det också viktigt att skilja på sak och person. Om en person kritiserar ett meme så är det memet som kritiseras, inte personen som eventuellt delat det vidare. Och på samma sätt kan den som delar ett meme den tycker är roligt behöva fråga sig själv på vems bekostnad skämtet, och den skrattande gemenskapen, grundas.

Bildspråk i kombination med humor kan bli en explosiv kraft för att göra det oacceptabla acceptabelt. Bildspråkets förmåga att bygga ett berättande med humor och en känsla av gemenskap kan försvaga vår kritiska förmåga. Därför kan följande strategier användas för att föra fram politiska budskap som kan upplevas provocerande eller kontroversiella:

- 1. Bilder med humor.** Genom att använda humor behöver inte avsändaren stå för sin åsikt utan kan lätt avfärda eventuell kritik med att hen bara skojar.
- 2. Fler bilder skapar en berättelse.** Att skapa en berättelse runt flera bilder gör att en mottagare lättare kan föreställa sig något som hen tidigare aldrig tänkt på. Avståndet mellan fiktion och verklighet har krympt. Något otänkbart har plötsligt konkretiserats. Avsändaren har skapat ett diskussionsutrymme som inte tidigare fanns.
- 3. Memes som sprids över internet.** Bilderna kan upplevas som roliga och uppmuntra till delning. Spridningsvänliga bilder eftersträvas eftersom budskapet då delas och sprids. En spridd tankefigur kan även skapa känslan av att ”många” eller ”alla” tänker på ett visst sätt. ”Social proofing” gör att tröskeln då sänks, vi vill tycka och tänka som alla andra.⁵⁹

⁵⁸ <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/sa-forsoker-alt-rightrorelsen-forandra-sverige-med-rasistisk-propaganda>

⁵⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Social_proof

4. Visuell gemenskap. Lagom kryptiska bilder gör att vissa förstår medan andra ställs utanför. Den interna jargongen som bildas kan skapa en gemenskap för de invigda. Denna kan förstärka bekräftelsejävret då de som förstår lättare kan avfärda kritik med att kritikern inte är invigd. Till följd av detta upprättas en idé i gruppen att de som kritiserar inte behöver tas på allvar då de "inte förstår". Detta leder till att gruppens gemenskap utvecklar en form av fakta/kritik-resistens. Självständigt, kritiskt tänkande hotar på så sätt själva delaktigheten i gemenskapen. Om en deltagare i gruppen ifrågasätter jargongen har den per automatik diskvalificerat sig för gemenskap.

Bild 36

Sammanfattning

- Ett meme är en bild, gif eller filmklipp som blir viral.
- För att förstå ett meme krävs ofta en viss förkunskap.
- För de invigda som förstår ett meme kan en känsla av samhörighet skapas.
- Memes anspelar nästan alltid på humor.
 - Humor kan användas för att sprida politiska budskap.
 - Humor kan användas för att sprida rasistiska, sexistiska eller hatiska budskap.
 - Humor kan fungera som en avvärjande kraft. Grova budskap upplevs inte som lika allvarliga när de presenteras som skämt.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Sammanfattning

- Ett meme är en bild, gif eller filmklipp som blir viral.
- För att förstå ett meme krävs ofta en viss förkunskap.
- För de invigda som förstår ett meme kan en känsla av samhörighet skapas.
- Memes anspelar nästan alltid på humor.
 - Humor kan användas för att sprida politiska budskap.
 - Humor kan användas för att sprida rasistiska, sexistiska eller hatiska budskap.
 - Humor kan fungera som en avvärjande kraft, grova budskap upplevs inte som lika allvarliga när de presenteras som skämt.

Bild 37

Kapitel 2 – Praktisk övning
Skapa egna memes med politiska budskap.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Foto: Shutterstock

Text: Praktisk övning: Skapa egna memes med politiska budskap

KAPITEL 3

Bild 38

Kapitel 3

Bildens betydelseeladdning – Fotografiets status som bevis, bildens sanningsanspråk.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Bildens betydelseeladdning – Fotografiets status som bevis, bildens sanningsanspråk

Kommentar: Den analoga fototeknikens förmåga att avbilda verkligheten på ett naturtroget sätt har bidragit till att fotografiet fått en status som bevis. Denna status uppstod i ett sammanhang under 1800-talet där människan utvecklade många olika tekniska verktyg såsom barometern, termometern, teleskopet och mikroskopet i syfte att försöka "fånga in verkligheten".⁶⁰ Idén om bildens, och i förlängningen den rörliga bildens, förmåga att fånga in verkligheten och göra ett så kallat *sanningsanspråk*⁶¹ ligger fortfarande idag till grund för dess status som bevis. Detta trots att det oftast inte längre är samma analoga teknik som används i vårt bildskapande och även att fotografiet – både det analoga och det digitala - laddas med betydelse i relation till det sammanhang det befinner sig i såsom hur det är vinklat genom bildutsnitt, arrangemang, hur det relaterar till andra fotografier/bilder som det kopplas ihop med osv. Trots att både det analoga och digitala fotografiet bär på möjligheten att manipuleras i relation till sitt sanningsanspråk ligger idén om fotografiets förmåga att fånga in verkligheten och fungera som "bevis för det verkliga" inbäddat i hur vi förhåller oss till fotografisk teknik och/eller estetik. Därmed kan denna medvetet utnyttjas för att vinkla eller fabricera information och nyheter som kan spridas på nätet.

⁶⁰ Winston, Brian (2008) *Claiming the Real. Documentary: Grierson and Beyond*, London: Palgrave MacMillan: s. 133-135.

⁶¹ von Schantz 2018. Se även Tom Gunning 2004. Även det analoga fotografiets sanningsanspråk har ifrågasatts, se Sontag 1977.

Det kan vara lätt att gå i fällan när ett fotografi illustrerar en text och ger sken av äkthet. På internet och i sociala forum kan det vara svårt att urskilja ett fotografis ursprung. Därför blir det extra viktigt att granska fotografiets **avsändare, spridning, funktion** och **sammanhang** såväl som de val som ligger till grund för vilken betydelse ett fotografi kan få i ett visst sammanhang. Det går att ljuga med hjälp av fotografier på flera olika sätt, till exempel genom att bara visa en utvald del av verkligheten eller genom att på något sätt manipulera fotografiet. I det här materialet kommer några av dessa tekniker för att manipulera fotografiet som "bevis" att presenteras.

Bild: 39

Foto: Joseph Nicéphore Niépce

Diskutera: Ser ni vad fotografiet föreställer?

Kommentar: Det här anses vara det äldsta fotografiet som finns bevarat. Fotografiet är taget i Frankrike 1826 av fotografen Joseph Nicéphore Niépce. Sedan fototeknikens uppkomst har människor fascinerats av fotografiets förmåga att avbilda verkligheten på ett troget och exakt sätt. Synen på fotografiet som en spegling av verkligheten lever kvar än idag. Trots att vi vet att foton kan vara manipulerade, arrangerade, beskurna, vinklade och tagna ur sina sammanhang, är det lockande att läsa av ett fotografi som en objektiv bild av verkligheten. Fotots status som sanningssägare gör det tacksamt att använda det för att försöka bevisa en händelse, framföra en åsikt, teori eller ideologi.

Bild 40

Diskutera: Vad föreställer dessa fotografier? Vad är det för typ av fotografi? I vilket sammanhang är fotografierna tagna? I vilka sammanhang har ni sett fotografier som dessa?

Kommentar: Inom vissa sammanhang används fotografi och rörliga bilder som tillförlitliga bevis. Bilder från övervakningskameror förekommer ofta i polisutredningar och under rättegångar. Polisen dokumenterar bevis på en brottsplats med hjälp av fotografi. Bilder från övervakningskameror sprids av media i samband med efterlysningar. En del dagstidningar betalar läsare om de skickar in filmade eller fotograferade ögonvittnesskildringar från olyckor och brottsplatser. Privatpersoners dokumenterande av olyckor och brott kan också leda till etiska problem både under själva anskaffningen av bilderna och när bilder sedan sprids i nätverk på sociala medier. Synen på fotografiet som ett trovärdigt bevis i vissa sammanhang följer med när vi möter fotografier i andra sammanhang.

Bestämmelsen om olaga integritetsintrång, som infördes 1 januari 2018, kan även leda till att spridning av bilder från olycksplatser polisanmäls. Journalister omfattas dock inte på samma sätt som privatpersoner av förbudet.⁶²

⁶² <https://www.sjf.se/yrkesfragor/yttrandefrihet/olaga-integritetsintrang-fragor-och-svar>

Bild 41

Foto: Neil Armstrong (TT)

Diskutera: Vad föreställer fotografiet? Har ni sett fotografiet tidigare? I vilket sammanhang har ni sett fotografiet? Minns ni vem eller vilka som var avsändare?

Kommentar: Detta fotografi är en del av ett bildmaterial från Nasa som visar hur USA hann före Sovjetunionen med att 1968 skicka de första människorna till månen. Under kalla kriget pågick en kapprustning mellan USA och Sovjetunionen där det bland annat handlade om att hinna först till månen.⁶³ Fotografiet är en del av ett bildmaterial som använts i en bevisande funktion. I detta exempel är det Nasa som är avsändare till bilden. Avsändare och sammanhang spelar roll för bildens trovärdighet.

Bild 42

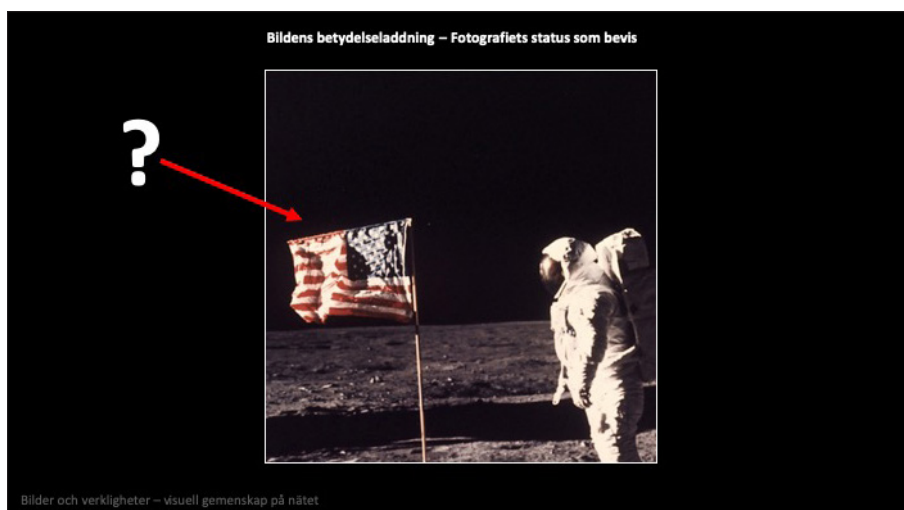

Foto: Neil Armstrong (TT),
Beskrivning Statens medieråd

⁶³ <https://svenska.yle.fi/artikel/2014/08/20/vad-var-det-kalla-kriget>

Kommentar: Samma bildmaterial från månlandningen har använts av konspirationsteoretiker för att presentera bevis på att USA inte lyckades skicka någon till månen. Genom att närgranska fotografierna från månlandningen har konspirationsteoretiker till exempel påstått att den amerikanska flaggan inte bör kunna vaja i vinden som den ser ut att göra på Nasas fotografi eftersom det inte finns någon vind på månen. Forskare har dock besvarat påståendet: det stämmer att det inte finns någon vind på månen. Flaggan har satts i rörelse genom att astronauterna vickat den fram och tillbaka när de satt ner den i marken. Då månen bara har en sjättedel av jordens dragningskraft gör detta att flaggan vajar under en längre stund av en sådan påverkan än den skulle ha gjort på jorden.⁶⁴ Ett och samma fotografi kan fungera både som bevis för en tes och som motbevis.

Bild 43

Text: "Bevisa med foto" – arrangera en bild

Diskutera: Vad föreställer fotografiet? Har ni sett fotografiet tidigare? I vilket sammanhang har ni sett fotografiet?

Kommentar: Detta fotografi är ett tidigt exempel på ett medvetet manipulerat fotografi "som bevis för en verklig händelse". Fotografiet togs 1855 av fotografen Roger Fenton och föreställer ett slagfält intill staden Sevastopol under Krimkriget. I början av 2000-talet reagerade dokumentärfilmaren Errol Morris på att det fanns två olika fotografier av exakt samma plats, tagna från samma håll. Den ena bilden visar kanonkulor spridda över vägbanan, den andra bilden visar samma väg men utan kanonkulor. Kulorna ligger istället i ett dike vid sidan om vägen. Vilken bild togs först? Och har kanonkulorna flyttats?

⁶⁴ <https://vardenshistoria.se/samhalle/var-manlandningen-en-bluff>

Morris teori är att Roger Fenton fotograferat bilden med kulorna i diket först och att han därefter flyttat kulorna själv och spridit ut dem över vägen. Det skulle betyda att Fenton manipulerade fotografiet genom att själv arrangera sitt motiv. Morris menar att en anledning skulle kunna vara att Fenton strävade efter att få fram den "emotionella sanningen" om vad som pågått på slagfältet. Fenton ville få fotografiet att se ut som slaget kändes för de personer som befann sig på plats.⁶⁵ Manipulerade foton har funnits så längeameratekniken varit tillgänglig.

Bild 44

Bildkälla: Urban Andersson, fotograf. Animerad
gestalt: Statens medieråd

Text: "Bevisa med foto" genom lögn – manipulera fotografiet digitalt

Diskutera: Vad föreställer fotografiet? Har ni sett fotografiet tidigare? I vilket sammanhang? Har ni sett den manipulerade versionen av fotografiet? I vilket sammanhang? I vilket syfte tror ni att en person manipulerar ett foto på detta sätt? Vilka avsändare skulle kunna vara intresserade av att dela den manipulerade versionen? Varför? Vad skulle en avsändare kunna vinna på det?

Kommentar: Detta fotografi togs strax efter terrordådet på Drottninggatan i Stockholm våren 2017. Fotot visar en vitklädd man som går med armarna längs sidorna och nedböjt huvud. Bakom honom syns övertäckta kroppar på marken. Fotografiet publicerades i flera stora dagstidningar. Efter dådet fick en manipulerad version av fotografiet spridning på sociala medier. På det manipulerade fotografiet dök plötsligt en kvinna i huvudduk upp. Det skulle kunna tolkas som att hon oberörd promenerar förbi de liggande, övertäckta kropparna.

⁶⁵ <http://www.erroldmorris.com/media/general/Seeingexcerpt.pdf>
<https://www.wnycstudios.org/story/239499-in-the-valley-of-the-shadow-of-doubt>

Någon hade använt ett bildredigeringsprogram för att förändra bilden.⁶⁶ Kvinnan hade klippts in från en annan bild som togs i samband med terrordådet vid Westminster i London den 22 mars 2017.

Originalfotografiet på kvinnan vid Westminster blev också viralt och användes av rasistiska krafter för att smutskasta muslimer. Fotot påstods bevisa hur likgiltig den muslimska kvinnan var inför dådet. En liknande bild som fotograferades vid samma händelse, föreställande en vit man som passerar några av offren, fick inte lika mycket uppmärksamhet. En frilansfotograf som befann sig på plats påpekar att kvinnan inte var likgiltig utan i chocktillstånd.⁶⁷ Trots att vi vet att fotografier kan manipuleras är det lätt att falla i "bildbevis-fällan". Eftersom fotografier i vissa sammanhang används som bevismaterial är det lätt att rida på fotografiets status som sanningsägare och producera falska bildbudskap för olika syften. Detta är dock inte tillåtet enligt lagen om upphovsrätt och står även i strid med de press-etiska reglerna, publicitetsreglerna 11 och 12 samt regel 9: "förfalska inte intervjuer eller bilder".⁶⁸

Bild 45

Text: "Bevisa med foto" – Flytta fotografiet ur sitt rätta sammanhang

⁶⁶ <https://www.dn.se/kultur-noje/sa-utnyttjas-attacken-i-stockholm-for-att-sprida-propaganda-i-sociala-medier/>

⁶⁷ <https://www.news.com.au/technology/online/social/what-was-really-going-on-when-this-photo-was-taken/news-story/c0e04f739dfd1312acd241cc770f4e07>

⁶⁸ <https://www.sjf.se/yrkesfragor/yrkesetik/spelregler-press-radio-och-tv/publicitetsregler>

Kommentar: Fotografiet föreställer ett porträtt av en kvinna i närbild. Hon har kort, grått hår, lila sjal runt halsen och ett allvarligt ansikte som tittar rakt in i kameran. Ansiktets färg skiftar i grönt, gult och lila och tyder på att kvinnan slagit sig eller blivit utsatt för våld. Bilden föreställer en kvinna, 95 år, som bott på ålderdomshem i Söderhamn. Fotografiet är hämtat från en artikel i Söderhamnskuriren där det beskrivs hur Karin ramlat fyra gånger på två veckor på grund av ålderdomshemmets personalbrist.⁶⁹

Samma bild spreds på Facebook och delades över 1 200 gånger men i kombination med bildtexten: "Stina 85 år blev misshandlad och rånad av tre asylinvandrare i Jordbro utanför Stockholm".⁷⁰ Genom att lägga till en ny bildtext och byta sammanhang förändras fotografiets betydelse. Att flytta en bild från ett sammanhang till ett annat är ett sätt att ljuga med bilder. Framför allt fotografier är tacksamma att användas på detta sätt som är lögnaktigt på grund av att vi ger dem ett sanningsanspråk.

Diskutera: Vad tror ni att syftet är med att ljuga om händelsen? Vem skulle kunna vara avsändare till denna typ av inlägg? Vilka skulle kunna vara intresserade av att dela denna typ av foto? Vad kan denna typ av inlägg på Facebook få för konsekvenser, för de inblandade och för de som delat det?

Bild 46

Text: "Bevisa med foto"– kombinera flera fotografier tagna ur olika sammanhang

⁶⁹ <https://www.helahalsingland.se/artikel/halsingland/soderhamn/ville-inte-stora-personalen-slog-sig-bla-i-hela-ansiktet>

⁷⁰ <https://www.metro.se/artikel/karin-blev-ansiktet-ut%C3%A5t-f%C3%B6r-propaganda-dottern-undrar-hur-de-t%C3%A4nker>

Diskutera: Här ser vi fyra olika fotografier. Vad föreställer fotografierna? Vad tror ni pågår? Vad tror ni avsändaren vill säga med sitt inlägg? Vem skulle kunna vara avsändare? Har avsändaren betydelse för vår förmåga att tänka kritiskt kring bilderna? På vilket sätt? Vilka skulle kunna vara intresserade av att dela ett inlägg som detta?

Kommentar: Här ser vi fyra bilder som kombinerats. En lögn kan konstrueras om man väljer ut fotografier som är tagna vid olika tillfällen, olika datum och på olika platser men publicerar dem tillsammans i ett och samma inlägg på sociala medier – som om de vore från samma tillfälle. Tänk er en bildtext till de fyra bilderna: *De så kallade "fredliga demonstrationerna"*.⁷¹ Kombinationen av flera fotografier som inte alls har med varandra att göra kan på så sätt presenteras som "fotobevis för en händelse" eller driva fram en åsikt som gynnar avsändarens intentioner.

Observera att dessa bilder är ett konstruerat urval för att visa exempel på ett fenomen. Alla fyra fotografierna skildrar demonstranter. De fyra bilderna är fotograferade åren 2014, 2015 och 2018, vid olika datum och på olika platser.

Bild 47

Text: "Bevisa med foto" – vinkla genom att välja bild/bildutsnitt som förstärker det egna syftet.

⁷¹ Ett liknande falskt inlägg spreds på sociala medier under 2018 och påstods visa våldsamma protester. I kommentarsfältet som tillhörde inlägget påpekade dock flera följare att bilderna var fotograferade på olika platser, vid olika tillfällen och datum.

Diskutera: Vad ser vi på de två olika bilderna? Om bilderna är från samma tillfälle – hur är det möjligt att det verkar vara många fler åskådare på den vänstra bilden? Ljuger någon av bilderna, i så fall vilken? Är det fel att sprida en bild som ger illusionen av att många deltog i installationen – även om bilden inte har manipulerats digitalt? Varför då? Varför inte? Vad behöver man ta reda på innan man sprider en bild?

Kommentera: Den 20 januari 2017 installerades Donald Trump som USA:s president. Dagen efter spreds bilder i medierna som jämförde antalet besökare på Trumps installation med den tidigare presidenten Barack Obamas. På bilderna, som var tagna ur fågelperspektiv, syntes det tydligt hur Obama hade lockat en betydligt större åhörarskara. Trumpadministrationens dåvarande pressekreterare Sean Spicer förklarade för en häpen journalistkår att “Det här var den största publikskara som någonsin bevittnat en presidentinstallation. Punkt”. Vita huset började sprida egna bilder från ceremonin, bilder som till synes visade fler åskådare än fotografierna som publicerats i olika medier.

Senare avslöjar tidningen The Guardian nya dokument som visar hur Trump dagen efter installationen tagit kontakt med den nationella parkmyndigheten, NPS, som ansvarade för platsen där installationen ägt rum. NPS tog i sin tur kontakt med fotografen som dokumenterat Trumps installation. Fotografen beskar då bilder för att skapa illusionen av att fler besökare hade kommit för att bevittna Trumps installation. Trumpadministrationens bråk med medierna kring publikstorleken ledde till att Trumps rådgivare Kellyanne Conway lite senare i en intervju med CNN lanserade det beryktade begreppet “alternativa fakta”.⁷² Men ett sådant påstående är en motsägelse av själva termen fakta vilket syftar på ‘faktiskt sakförhållande’. Det som är ‘faktiskt’ kan inte också vara ‘alternativt’ – det är eller inte, det är vad ordet betyder.

⁷² <https://www.dn.se/nyheter/varlden/fotograf-medger-att-bilder-pa-trumps-installation-manipulerades/>

Bild 48

Foto: Shutterstock/SMProduction,
beskrivning Statens Medieråd.

Text: ”Bevisa med rörliga bilder”– Kameran som ögonvittne

Diskutera: Vad ser ni i filmklippet? Vad hör ni i filmklippet? Var skulle ni kunna stöta på ett sådant här filmklipp? Tror ni att ni skulle fundera över filmklippets äkthet? Påverkas er upplevelse av filmen genom hur klippet är filmat? Hur skulle man kunna ljuga med en sådan här film? Diskutera om ett klipp som filmats med en mobilkamera känns mer eller mindre äkta än ett material som filmats med mer professionell utrustning.

Kommentar: Även vissa typer av rörliga bilder skapar en känsla av äkthet. Rörliga bilder som livesänds via till exempel sociala medier eller rörliga bilder som filmas med en skakig, lågupplöst mobilkamera kan bidra till känslan av att någonting är på riktigt. En skakig kamerabild skapar medvetenhet kring vem som håller i den skakiga kameran. Personen bakom kameran ”finns på plats” och är då ett ögonvittne. Denna typ av rörliga bilder är tacksamma att utnyttja om någon vill skapa opinion. Genom att lägga till en missvisande text kan en avsändare skapa ett nytt, vinklat eller helt falskt budskap genom ett filmklipp. Även genom att byta sammanhang går det att ljuga med ett filmklipp. Avsändaren behöver inte alls ha varit med på platsen där det filmades och filmens innehåll kan i själva verket visa något helt annat än vad den nya avsändaren hävdar.

Prova att själva lägga till en text till filmklippet. Vad händer med filmklippet, förändras tolkningen av det som händer i bild?

Bild 49 ⁷³

Text: "Bevisa" med bilder i en digital verklighet– slutet för bildens sanningsanspråk?

Diskutera: Har ni hört begreppet *deep fake*? Vad är *deep fake*? Kan ni ge några exempel på *deep fakes* ni sett? Är det någon av er som provat att göra egna *deep fakes*? Hur har ni gjort?

Kan ni se några fördelar eller användningsområden för tekniker som *deep fakes*? Vad kan vara problematiskt med att denna teknik utvecklas och förfinas? Hur skulle man kunna avslöja en *deep fake*? Teknik som kan användas för att skapa *deep fake*-bilder finns tillgänglig redan idag i exempelvis våra smarta telefoner, vad kommer detta innebära för vad vi vågar lita på?

Kommentar: Bilder som medium hänger tätt ihop med den teknik som framställer bilderna. Utvecklingen av nya tekniker rör sig blixtnsabbt framåt. Nya sätt att producera och uppleva bild och film skapas och därmed även nya sätt att manipulera bildmaterial.

Under 2017 och 2018 spreds olika falska videoklipp där en persons ansikte manipulerats. En av de mest kända skapades av filmregissören Jordan Peele i ett samarbete med medieföretaget BuzzFeed: en videosekvens av Jordan Peeles mun klistrades över Barack Obamas och Obamas käke ersattes med en som rörde sig i takt med Peeles munrörelser.

⁷³ *Deep fakes* av Barack Obama spreds under 2018. Denna bild föreställer dock inte en *deep fake*-video utan ett videoinspelat tal av Barack Obama. Talet hölls på 46:e AFI Life Achievement Award gala på Dolby Theatre, 7 juni 2018 i Los Angeles. Bilden är vald som en illustration till fenomenet *deep fake*.

Artificiell intelligens (AI) användes genom en mjukvara för att skapa så osynliga övergångar som möjligt. Kombinationen resulterade i en film där "Obama" verkar säga saker han aldrig sagt. Poängen är att vi inte alltid kan lita på vad vi tar del av på internet.⁷⁴ Denna teknik kan göra det principiellt omöjligt att lita på rörliga bilder som bevis för faktiska händelser. Under 2017 och 2018 har vi sett flera exempel på hur tekniken för att manipulera rörliga bilder förfinats och utvecklingen fortsätter. Utöver röstefterhärmning, munrörelser och ansiktsuttryck är det nu även möjligt att utifrån en referensperson applicera blickriktningar, blinkningar, huvudrörelser med mera. Framöver kommer det sannolikt att bli omöjligt att enbart genom att titta urskilja originalet från den manipulerade kopian.

Under 2018 blev det även möjligt att göra egna *deep fakes* med hjälp av program med öppen källkod. Mjukvaran hjälper till så att producenten kan, bild för bild i ett filmklipp, analysera och klippa ut en persons ansikte för att sedan klistra in ansiktet i ett helt annat filmklipp.

Utöver *deep fakes* av personer har vi även under 2018 sett exempel där rörliga bilder manipulerats i realtid med hjälp av AI. En häst som springer i en hage får zebraränder, en åktur i ett soligt landskap förvandlas till vinterkaos för att nämna några exempel.⁷⁵

Parallellt med att deep fake-tekniken förfinas, utvecklas även olika tekniker för att avslöja deep fakes. Under april 2018 presenterades ett forskarlag i München algoritmen Xceptionnet som är programmerad att avslöja manipulerade videos. Paradoxen är dock att liknande algoritmer även kan hjälpa till att förfina tekniken för *deep fakes*.⁷⁶

⁷⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=cQ54GDm1eL0>

⁷⁵ <https://thenextweb.com/artificial-intelligence/2017/04/19/artificial-intelligence-turn-horse-zebra/>

⁷⁶ <https://www.technologyreview.com/s/610784/this-algorithm-automatically-spots-face-swaps-in-videos/>

Bild 50

Foto: Shutterstock/Pixabay

Kommentar: Artificiell intelligens kommer att vara en naturlig del av många applikationer och mjukvaror framöver, inte minst inom bildbehandling. Exempelvis håller företag som skapat bildbehandlingsprogram på att förfinas AI-teknik och maskininlärning för att vi ännu snabbare och lättare ska kunna modifiera, manipulera och retuschera bilder. Företag arbetar även på förbättrade videoredigeringsprogram och funktioner som kommer göra det möjligt att endast med några få musklick retuschera bort föremål och personer från ett filmklipp, alternativt klistra in föremål och personer.

Diskutera: Vad kommer det innebära för framtiden att många människor kommer att ha tillgång till smarta bild- och filmredigeringsprogram? Vad finns det för fördelar? Vad finns det för nackdelar? Är detta slutet på bildens sanningsanspråk? Finns det fortfarande situationer där det går att lita på bilden/den rörliga bilden som "bevis"?

Bild 51

Foto: Capri Norrman/<https://generated.photos/>

Kommentar: Här ser vi fotografier på flera personer. Bilderna har skapats av artificiell intelligens och personerna på fotografierna existerar inte. Artificiell intelligens kommer i framtiden att kunna, och kan till viss del redan, skapa realistiska bilder av exempelvis människor, djur, platser och byggnader helt utan förlagor.⁷⁷ Utvecklingen innebär utmaningar, för vem äger upphovsrätten? Men tvingar oss också att fundera på hur vi ser på avsändare och syfte. AI-genererade, realistiska bilder kommer att ytterligare utmana vår syn på fotografiet som en spegling av den fysiska verkligheten. Bilder utan mänsklig avsändare kommer dessutom utmana våra källkritiska förmågor ännu mer. Rättsläget vad gäller upphovsrätten länkad till AI-genererade bilder är för närvarande otydlig.⁷⁸

I digitala medier finns idag AI-producerade influencers som publicerar bilder och händelser som följer mönster och estetik vi känner igen. Vi möter de fiktiva karaktärerna i deras vardagsliv och följer dem via bilder när de umgås med vänner, går på date, drömmer om framtiden och brottas med olika problem. Ett exempel på en välkänd AI-influencer är Lil Miguela som presenteras som influencer, sångerska, modell och aktivist.⁷⁹ På bara två år har hon lyckats samla över 1,5 miljoner följare och på Spotify har hennes låtar fått miljontals startade strömmar.⁸⁰ Flera efterföljare håller nu på att utveckla egna influerar-robotar, Isabella Löwengrip, känd under namnet Blondinbella, lanserade i november 2018 ett fiktivt alter ego i form av en avatar vid namn Gabrielle.⁸¹

Diskutera: Hur skulle ett framtidsscenario med AI som bild- och film-skapare kunna se ut? Hur tror ni detta kommer att påverka hur vi ser på fotografiet/filmen som bevis? Kan vi fortsätta lita på övervakningskameror om AI kan skapa bilder som ser likadana ut? Hur kommer AI-genererade bilder att påverka hur vi ser på en bild eller films avsändare? Det finns idag flera AI-influencers, hur påverkar det vår föreställning kring vad som är verkligt och vad som är fiktion? Känner ni till eller följer någon AI-influencer? Vad skulle det vara för skillnad mellan att följa en verklig person och en persona skapad av AI på sociala medier? Spelar det någon roll om personen finns på riktigt?

⁷⁷ <https://www.fastcompany.com/90244767/see-the-shockingly-realistic-images-made-by-googles-new-ai>, <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-6240719/Could-tell-fake-Google-AI-creates-strangely-realistic-images.html>, <https://arxiv.org/pdf/1812.04948.pdf>

⁷⁸ <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1328179/FULLTEXT01.pdf>

⁷⁹ <https://www.instagram.com/lilmiguela/>

⁸⁰ <https://www.va.se/nyheter/2018/04/26/artificiell-intelligens-utmanar-tonarsinfluencers/>

⁸¹ <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/nya-trenden-robot-influencers>

Bild 52

Sammanfattning

- Ett fotografi bär på idén om ett sanningsanspråk – att den har förmågan att avbilda verkligheten på ett troget sätt.
- Inom vissa sammanhang används fotografier som tillförlitliga bevis, vilket bidrar till fotografiers status som "bevis".
- Sex tekniker för att vinkla och ljuga med fotografier:
 - Arrangera.
 - Manipulera.
 - Byta sammanhang/vinkel.
 - Kombinera olika fotografier.
 - Välja bild/bildutsnitt som förstärker det egna syftet.
 - Kameran som ögonvittne – en livevideo eller en skakig mobiltelefon-film ger ofta en känsla av äkthet men kan förvanskas genom text eller byte av sammanhang.
- Ny teknik skapar nya möjligheter men även nya sätt att ljuga med bild.
- Den snabba bildteknologiska utvecklingen ställer oss inför nya utmaningar:
 - Hur förhåller vi oss till den nya förfinade tekniken som möjliggör nya sätt att manipulera bilder?
 - Hur förändras vår syn på en bilds avsändare och syfte när artificiell intelligens kan skapa egna bilder?

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Sammanfattning

- Ett fotografi bär på idén om ett sanningsanspråk – att den har förmågan att avbilda verkligheten på ett troget sätt.
- Inom vissa sammanhang används fotografier som tillförlitliga bevis, vilket bidrar till fotografiers status som "bevis"
- Sex tekniker för att vinkla och ljuga med fotografier:
 1. Arrangera
 2. Manipulera
 3. Byta sammanhang/vinkel
 4. Kombinera olika fotografier
 5. Välja bild/bildutsnitt som förstärker det egna syftet
 6. Kameran som ögonvittne – en livevideo eller en skakig mobiltelefon-film ger ofta en känsla av äkthet men kan förvanskas genom text eller byte av sammanhang
- Ny teknik skapar nya möjligheter men även nya sätt att ljuga med bild
- Den snabba bildteknologiska utvecklingen ställer oss inför nya utmaningar:
 - Hur förhåller vi oss till den nya förfinade tekniken som möjliggör nya sätt att manipulera bilder?
 - Hur förändras vår syn på en bilds avsändare och syfte när artificiell intelligens kan skapa egna bilder?

Bild 53

Kapitel 3 – Praktisk övning
Fotografiets status som bevis.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Statens medieråd

NO HATE SPEECH
2016

Foto: Shutterstock

Text: Praktisk övning – Fotografiets status som bevis

KAPITEL 4

Bild 54

Kapitel 4

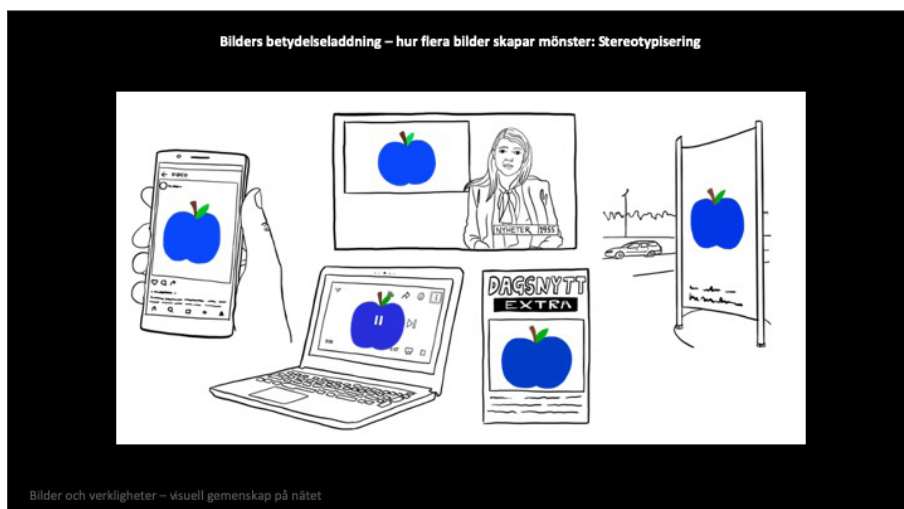
Bilders betydelse-laddning – hur flera bilder kan skapa mönster som berättar mer än varje enskild bild. Om stereotypisering, influencers och berättande med rörliga bilder.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Bilders betydelse-laddning – Hur flera bilder kan skapa mönster som berättar mer än varje enskild bild: om stereotypisering, influencers och berättande med rörliga bilder

Kommentar: Presenterar vi bilder tillsammans läser vi automatiskt ihop dem, precis som vi läser ihop en text där ord står bredvid varandra. Tillsammans kan bilderna då berätta något mer än vad vi kan se om vi bara tittar på varje enskild bild. Vi ska nu titta närmare på hur bilder som sätts samman berättar mer än varje bild för sig. Exempel ges på hur stereotypisering uppstår på grund av upprepande och ensidig representation i tre olika sammanhang, hur värderingar formas hos influencers i sociala medier och hur rörliga bilder kan fånga betraktaren med dramaturgi, inte minst genom att upprätta en relation mellan ljud och bild.

Bild 55

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved

Text: Vi läser ihop bilder som binds ihop av samma tematik eller som är visuellt lika. Olika nyhetsbilder med samma sorts rubricering eller bilder som till exempel representerar en viss grupp av människor på liknande sätt blir ofta hopplästa. Ser vi upprepat samma typ av bilder kan det skapa en förenklad och stereotyp föreställning kring en viss plats eller en viss grupp människor. Förenklade och stereotypa föreställningar kan, vilket diskuteras i introduktionskapitlet, skapa fördomar eller rena faktafel. De som försvarar stereotypa bilder tycks ofta bara se och känna till just den bild de försvarar och se den bilden som unik, medan de som känner igen stereotyperna – kanske genom egen kunskap om ämnet – ser repetitionen av samma bilder om och om igen i olika sammanhang.⁸²

Bild 56

Foto: TT

⁸² <https://bildersmakt.se/>

Diskutera: Vad föreställer dessa bilder? Vilka likheter ser ni mellan de tre olika bilderna? Var tror ni fotografierna är tagna? Om ni har förslag på platser, varför tror ni bilderna är fotograferade på just de platserna? Var har ni mött visuellt liknande bilder? Vad skapar bilderna för föreställningar om platsen? Vad skapar bilderna för föreställningar om de människor som bor på platsen?

Kommentar: De tre fotografierna är tagna på olika platser i olika länder. Bilderna har egentligen inte mycket gemensamt, men visar alla enkla förhållanden på landsbygden i olika afrikanska länder. Bild 1 är fotograferad 2005 i Umyama i Uganda.⁸³ Bild 2 är fotograferad 2004 i Khayelitsha, utanför Kapstaden i Sydafrika.⁸⁴ Bild 3 är fotograferad 2017 i Gomoza i Zimbabwe.⁸⁵

Mediebilder som representerar länder och verkligheter från kontinenten Afrika har präglats av krig, konflikter och fokus på hälso- och hungerkatastrofer trots att den afrikanska tillväxten ökar och fattigdomen minskar. Statistiska centralbyrån (SCB) gör varje år en attitydundersökning på uppdrag av Sida. Undersökningen handlar om svenskarnas syn på global utveckling och bistånd. Några av frågorna rör sakförhållanden om social utveckling i olika afrikanska länder. En undersökning från 2013 visar bland annat att: “/.../svenskarnas bild av exempelvis barnadödlighet och analfabetism är otidsenlig och att bilden av utvecklingen i Afrika är överdrivet negativ. Den utveckling som skett de senaste 20 åren tycks, i alla fall i denna bemärkelse, inte ha påverkat svenskarnas bild av Afrika.”⁸⁶

Observera att dessa tre bilder av landsbygden från olika afrikanska länder är ett medvetet urval från TT:s bildarkiv för att visa på hur en stereotyp bild av den afrikanska kontinenten kan se ut.

⁸³ Bilden visar hur barn leker utanför hyddor i Umyama, Uganda i ett flyktingläger för människor som flytt från rebellgruppen LRA (Lords Resistance Army).

⁸⁴ Bilden visar en kvinna som balanserar en spann med vatten på huvudet medan hon passerar skjul som drabbats av översvämning. I kåkstaden Khayelitsha bor det uppskattningsvis över en miljon människor. De lockas hit från landsbygden i hopp om jobb. De flesta får dock inget jobb och lever under enkla förhållanden utan elektricitet och rinnande vatten.

⁸⁵ Bilden visar en boskapsaktion i byn Gomaza.

⁸⁶ <https://www.sida.se/globalassets/global/nyheter/bilden-av-afrika-18-april-2013.pdf> sid.4

Bild 57

Diskutera: Vad föreställer dessa bilder? Vilka likheter ser ni mellan de tre olika bilderna? Var tror ni fotografierna är tagna? Var har ni mött visuellt liknande bilder? Vad skapar bilderna för föreställningar om platsen? Vad skapar bilderna för föreställningar om de människor som bor där?

Kommentar: De tre fotografierna är tagna på olika platser i olika länder i Afrika. Bilderna har inte mycket gemensamt, men visar alla hur det kan se ut där människor bor i storstäder. Bild 1 är fotograferad 2016 i Kampala, Ugandas huvudstad. Bild 2 är fotograferad 2018 i Johannesburg i Sydafrika. Bild 3 är fotograferad 2012 i Harare, Zimbabwes huvudstad. Bilderna är alltså fotograferade i samma länder som de bilder av landsbygden vi nyss tittade på.

Afrika är en stor kontinent med närmare 60 olika länder. Här ryms många olika etniciteter, kulturer, livsstilar och berättelser – både från landsbygd och storstad. I Sidas rapport beskrivs vilka de kanaler som i störst utsträckning formar vår bild av Afrika är – *massmedia, insamlingskampanjer och läromedel för skolan*.⁸⁷ Diskutera i klassen vilka bilder ni är mest vana att se när det gäller nyhetsrapportering från Afrika. Hur ser bilderna av afrikanska länder ut i era läromedel? Vilka bilder ser vi i samband med insamlingskampanjer från till exempel olika biståndsorganisationer? Hur skildras afrikanska länder i film?

En majoritet av svensk medierapportering kring de afrikanska länderna följer samma logik och agenda som de stora världsmedierna; konflikter har högt nyhetsvärde – medierna rapporterar sällan om folks vardagsliv.⁸⁸ Vad får detta för konsekvenser? Vilka bilder av Afrika saknar vi? Kan vi ens veta

⁸⁷ <https://www.sida.se/globalassets/global/nyheter/bilden-av-afrika-18-april-2013.pdf> sid 4

⁸⁸ Ibid, sid. 12

det? Med tanke på att vi formar vår självbild genom att jämföra oss med andra, hur påverkar en sådan här stereotyp rapportering hur vi ser på oss själva här i Sverige? Vilka egenskaper och karakteristika läggs in i det "vi" som formas av att titta på sådana här bilder av "dem"?

Tips!

Titta gärna på UR:s program Bilden av Afrika (57 min) om den stereotypa bilden av Afrika och hur vi kan göra oss fria från den.

<https://urskola.se/Produkter/160555-UR-Samtiden-Tema-Bilden-av-Afrika>

Bild 58

Bilder som liknar varandra visuellt kan skapa mönster. Dessa mönster kan bidra till stereotypa föreställningar. Här ser vi fyra olika bilder som alla representerar Sveriges urfolk⁸⁹ samerna. Det gemensamma på alla bilder är bland annat att det förekommer renar.

⁸⁹ <http://samer.se/samernaisiffror>

I en nutida skolbok i anslutning till rubriken ”Samerna – urbefolkning i norr” kan vi se en liknande bild i bemärkelsen same som presenteras tillsammans med renar.⁹⁰ Bildtexten i avsnittet lyder ”Idag lever inte så många samer på renskötsel, men renen är fortfarande en symbol för samisk kultur.” Det är ett påstående som i kombination med bilden väcker frågor. Varför är renen som ”symbol för samisk kultur” så viktig att boken väljer att använda en bild som innehåller renar, trots att bildtexten påpekar att ”inte så många samer” är renskötare?⁹¹ För vem är renen en symbol för samisk kultur?⁹² Om vi endast ser samer i bild tillsammans med renar, vad ser vi då för bilder framför oss när vi tänker på en same?

Konsekvensen av att bli ensidigt och stereotypt representerad för enskilda individer kan resultera i faktisk politik och lagstiftning. Historiskt i Sverige har bara *renskötande samer* ansetts vara samer ur statens synvinkel. Äldre rasbiologiska föreställningar om samer handlar om hur de ansågs vara ett ”naturfolk”.⁹³ Det fick konsekvenser som ”lapp ska vara lapp-politiken” som växte fram under slutet av 1800-talet och upprätthöll eller rentav förstärkte en stereotyp bild av samernas kultur och av renskötseln.⁹⁴

Tips!

Titta gärna på UR:s program Samisk historia med Ailo (19 min):

<https://urskola.se/Produkter/204027-Samisk-historia-med-Ailo>

Observera att bilderna vi ser här är ett medvetet urval från TT och Shutterstock för att visa hur en stereotyp bild av samer kan se ut och hur dessa bilder tillsammans skapar ett mönster.

⁹⁰ Bilderna hämtade från *Samhälle idag 8*. Natur & Kultur, 2002

⁹¹ Det finns ungefär 20–30 000 samer i Sverige varav ca 2 500–3 000 samer är beroende av renskötsel som inkomstkälla, ca 4 600 samer äger en ren eller fler.

<https://www.sametinget.se/samer> https://www.sametinget.se/rennaring_sverige

⁹² https://larportalen.skolverket.se/#/modul/5-las-skriv/Grundskola/023_kritiskt-textarbete/del_06/

Maktkritisk visuell läskunnighet, Joanna Rubin Dranger och Moa Matthis s.10

⁹³ <https://bildersmakt.se/stereotypen-av-samer-formas-av-lapp-ska-vara-lapp-politiken>

⁹⁴ www.samer.se/4095

Bild 59

Kapitel 4

Diskussion

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Diskutera: Varför tror ni att stereotypa representationer skapas/reproduceras? Vad kan vi som privatpersoner göra för att hindra stereotypisering? Hur förändras det mediala läget när vi idag själva kan publicera bilder i sociala medier och andra kanaler på internet? Tror ni att det förändrar representationen till det bättre eller sämre? Kan du på något sätt själv styra vilka bilder du vill mötas av? Om ja – hur då? Om nej – varför inte? Kan det finnas grupper som aktivt försöker skapa ensidig representation och stereotypa bilder av andra? Vad skulle de kunna vinna på det? Finns det positiv stereotypisering? Finns det några som själva vill skapa en bild av sig som är stereotyp?

Tips!

Vill ni läsa ytterligare om stereotypa bilder och dess konsekvenser? Se materialet *Bilders makt* på www.bildersmakt.se och *Propaganda och bilders makt* samt *Könsstereotypa normer* på: <https://statensmedierad.se/nohate/jagvilljobbaiklassrummet.1296.html>

Bild 60

Att tänka på

- Om vi upprepat ser ensidiga bilder av vissa grupper av människor finns stor risk att vi får en förenklad och falsk föreställning om dessa människor. Denna förenklade föreställning kan komma att utgöra normativa idéer om hur man ska vara om man tillhör en viss grupp exempelvis hur man "ska vara som tjej" eller hur man "ska vara som pappa".
- Konsekvensen av att bli ensidigt och stereotypt representerad kan ge negativa konsekvenser för enskilda individer samt skapa hinder för grupper av människor när de ställer krav på sina rättigheter.
- Stereotypisering kan därmed i förlängningen resultera i faktisk politik och lagstiftning.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Att tänka på

- Om vi ofta ser ensidiga bilder av en viss grupp av människor finns stor risk att vi får en förenklad och falsk föreställning om dessa människor. Denna förenklade föreställning kan komma att utgöra normativa idéer om hur man ska vara om man tillhör en viss grupp exempelvis hur man "ska vara som tjej" eller hur man "ska vara som pappa".
- Konsekvensen av att bli ensidigt och stereotypt representerad kan ge negativa konsekvenser för enskilda individer samt skapa hinder för grupper av människor när de ställer krav på sina rättigheter.
- Stereotypisering kan därmed i förlängningen resultera i faktisk politik och lagstiftning.

Bild 61

Bilders betydelseaddning – Flera bilder skapar mönster: Influencers

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jönssved

Text: Flera bilder skapar mönster: Influencers

Fråga eleverna: Vad är en *influencer* (på svenska: *influerare* eller *påverkare*)?⁹⁵

Sociala medier är ett exempel på sammanhang där bilder som presenteras tillsammans på en profilsida, eller publiceras med en viss hashtag, blir hoplästa. Tillsammans kan bilderna då berätta något mer än vad vi kan se utifrån varje enskild bild.

Möjligheten att samla, publicera och sprida bilder via sociala kanaler har gjort sociala medier till en populär plats för att sprida åsikter och väcka opinion. En avsändare kan till exempel samla bilder, textbudskap och rörliga klipp på sitt konto. Sammantaget kan dessa bilder skapa en berättelse som stöttar egna åsikter och värderingar. Genom att följa eller dela bilder från en influencer ingår vi i den berättelse eller åsiktsgemenskap som formas genom och runt influencern. Denna möjlighet att skapa en större berättelse genom att upprätta mönster i bildkommunikation kan även utnyttjas av antidemokratiska krafter som vill sprida budskap för att påverka människors åsikter i en viss riktning.

Bild 62

⁹⁵ Begreppet *influencer* började florera under 2017. Influencers är i reklam- och medie sammanhang ett samlingsnamn för opinionsbildare och andra personer som (ofta mot sponsring) uttalar sig i sociala medier för att påverka attityder och handlingar hos följare med samma intressen. En *influencer* kan vara en kändis men begreppet syftar främst på förtroendeingivande personer med mål och möjlighet att påverka specifika målgrupper. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Influerare>

Diskutera: Här ser vi 15 olika bilder. Be eleverna lägga någon minut på att titta på bilderna. Be därefter eleverna föreställa sig att dessa bilder har delats av en och samma person på sociala medier. Låt eleverna gissa vem denna person är. Observera att det inte finns något rätt eller fel svar och att alla ska känna sig öppna att gissa fritt utifrån de bilder de ser och tolkar.

Vad är det för typ av bilder ni ser? Är det några bilder som ni lägger märke till lite extra? Varför? Är det en tjej, kille eller en icke-binär som publicerat bilderna? Varför tror ni det? Vad har personen för intressen? Vilka bilder gör att ni gissar så? Vad tror ni att personen har för åsikter om exempelvis samhället? Vilka bilder gör att ni gissar så? Vad tror ni personen tycker att killar och tjejer ska ha för egenskaper? Varför? Vad tror ni personen har för politiska intressen och värderingar? Varför gissar ni så? Om ni skulle sammanfatta er tolkning av personen med några få ord, hur skulle ni beskriva hen?

Kommentar: Bläddra vidare till nästa exempel efter diskussionen.

Bild 63

Diskutera: Här ser vi 15 olika bilder. Be eleverna lägga någon minut på att titta på bilderna. Be därefter eleverna föreställa sig att dessa bilder har delats av en och samma person på sociala medier. Låt eleverna gissa vem denna person är. Observera att det inte finns något rätt eller fel svar och att alla ska känna sig öppna att gissa fritt utifrån de bilder de ser och tolkar.

Vad är det för typ av bilder ni ser? Är det några bilder som ni lägger märke till lite extra? Varför? Är det en tjej, kille eller en ickebinär som publicerat bilderna? Varför? Vad har personen för intressen? Vad tror ni att personen har för åsikter om exempelvis samhället? Varför då?

Vad tror ni personen tycker att killar och tjejer ska ha för egenskaper? Varför? Vad tror ni personen har för politiska intressen och värderingar? Varför gissar ni så? Om ni skulle sätta en etikett på personen eller sammanfatta er tolkning med några få ord, hur skulle ni beskriva hen?

Kommentar: Alla bilder som en avsändare publicerar på ett konto i sociala medier skapar gemensamt en berättelse om avsändaren som person och hens åsikter, intressen och värderingar. Denna berättelse behöver inte nödvändigtvis överensstämja med de värderingar som privatpersonen bakom kontot har, utan influencern väljer ut och publicerar bildmaterialet som hen vill bli förknippad med. Många bilder med samma motiv kan lyfta fram en värdering, till exempel ett skönhetsideal som kopplar ihop 'skönhet' med 'smalhet'. Även olika motiv kan, när de sätts samman, lyfta fram värderingar. Till exempel kan en gullig katt, en vegetarisk måltid och en ledsen ko berätta om att det är viktigt att värna om djuren samt att äta vegetarisk mat vilket tillsammans bär på den mer kontroversiella ståndpunkten att vegetarianer skulle värna djur *mer* än andra. På sociala medier kan en avsändare göra noggranna, aktiva val kring vilka bilder som ska publiceras. En influencer kan på så sätt påverka hur hen vill uppfattas av andra. Men en influencer kan också påverka sina följares åsikter, intressen och värderingar genom sina val av bilder.

Observera att bilderna aktivt har kombinerats för det här sammanhanget för att skapa "fiktiva personer" i syfte att illustrera hur bilder läses ihop och skapar föreställningar om personen bakom ett konto på sociala medier. Eleverna kommer att få göra analyser av verkliga influencers bildmaterial i den praktiska uppgiften.

Bild 64

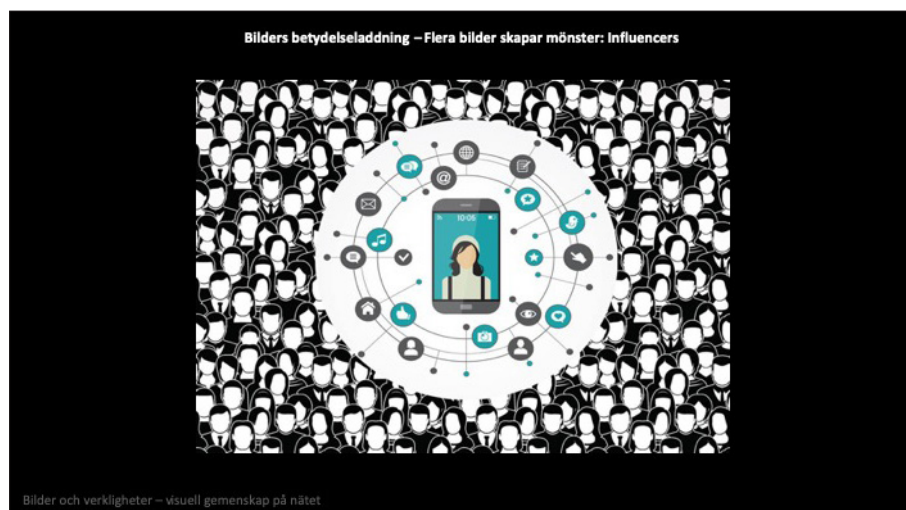

Foto: Shutterstock/Vladgrin
och Shutterstock/galaira

Diskutera: Varför får vissa influencers så många följare? Hur är en bra influencer? Följer ni någon influencer som har ett budskap? Vilket budskap vill hen förmedla? Tror ni sociala medier är ett effektivt sätt att nå ut med sina budskap? Varför? Hur stor makt tror ni att en influencer har eller kan få? På vilket sätt? Har ni stött på någon influencer som förmedlar värderingar som ni upplever som problematiska, till exempel fördomsfulla, sexistiska eller rasistiska? På vilket sätt förmedlades dessa värderingar – genom tal, skrift eller bild? Hur hanterar ni det? Hur kan vi bli mer källkritiska i förhållande till influencers? Tror ni att vi kommer att få se fler eller färre influencers i framtiden?

Kommentar: För att bli influencer behöver du vara aktiv inom sociala medier och ha ett antal följare som du bygger en relation med. Exakt hur många följare du behöver ha för att kalla dig influencer går inte att säga. Du kan influera även en liten skara följare. Dock blir du mäktigare och mer inflytelserik ju fler följare du har. Det kan också vara så att en influencer får många följare genom att uttala sig populistiskt eller hånfullt om andra. Därför är det rimligt att ställa högre krav på ansvarstagande på en influencer med många följare. Många influencers bjuder på sig själva och vårdar relationen till sina följare genom att svara på kommentarer och lyssna på synpunkter och önskemål från sina följare.⁹⁶ Relationen mellan influencer och följare liknar på så sätt en relation mellan två kompisar. De som följer en influencer har ofta högt förtroende för denna persons åsikter och värderingar.⁹⁷

En influencers förmåga att influera gör att även marknadskrafter knyter band med dessa personer. En influencer kan vara sponsrad och därigenom få ersättningar för att synas i bild till exempel med kläder av ett visst märke. De kan också visa fram produkter eller varumärken på ett personligt sätt och därigenom påverka sina följare att köpa vissa varor eller tjänster.⁹⁸ Dock måste influencern alltid markera sponsrat innehåll tydligt annars kan den fällas för smyg reklam.

⁹⁶ <https://www.unt.se/leva/ar-influencer-verkligen-ett-yrke-4910172.aspx>

⁹⁷ <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=4058&artikel=6906124>

⁹⁸ <https://sv.wikipedia.org/wiki/Influera>

En influencer kan använda sin position på olika sätt, till exempel genom att stärka sina följares självförtroende, jobba för att förändra snäva normer eller peppa andra till att våga satsa på något de tror på. Oavsett vilka värderingar som förs fram är det viktigt att fundera över en influencers motiv. Om det fungerar som ett sätt att tjäna pengar är det rimligt att anta att många av de åsikter och värderingar som förs fram främjar influencers ekonomiska intressen. Följdfrågan som behöver ställas är var influencers får sina pengar ifrån, alltså vilka ekonomiska mål som främjas av vilka värderingar.

Bild 65

Att tänka på

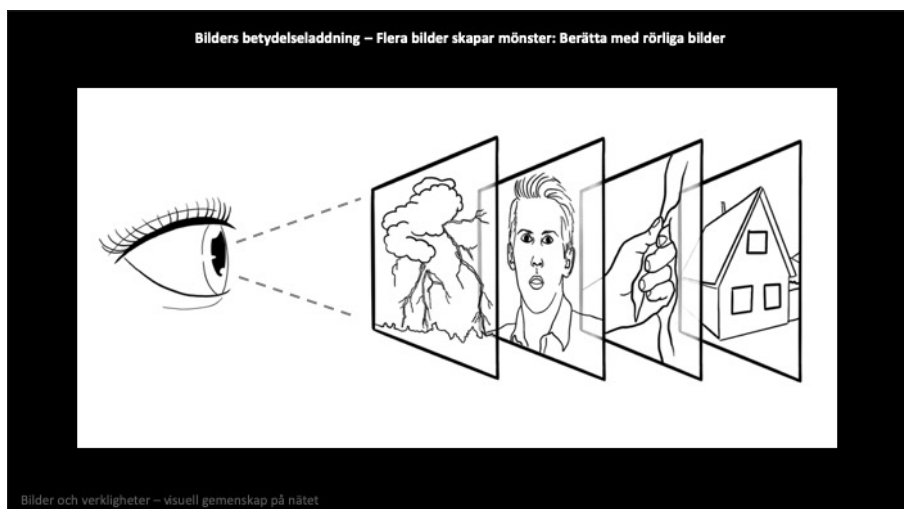
- Bildmaterialet i en influencers sociala medier består ofta av medvetna val.
- Sammantaget bygger bildmaterialet en bild av influencers åsikter, intressen och värderingar. Denna bild behöver inte överensstämma med den verkliga personen bakom kontot.
- Relationen mellan influencer och följare kan upplevas som en kompisrelation, därför kan det vara lätt att glömma bort att vara källkritisk.
- En influencer är ofta sponsrad och får betalt för att föra fram vissa åsikter, varor eller tjänster.
- En influencer har stor makt att påverka genom sitt stora antal följare och relationen till följarna men tar inte alltid publicistiskt ansvar.
- Kanalen mellan en influencer och hans stora antal följare är en kraftfull informationsväg för att nå ut med åsikter och värderingar för att skapa förändring, något som även antidemokratiska krafter, eller partipolitiska agendor kan dra nytta av.

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Text: Att tänka på

- Bildmaterialet i en influencers sociala medier består ofta av medvetna val.
- Sammantaget återger bildmaterialet en bild om influencers åsikter, intressen och värderingar. Denna bild behöver inte överensstämma med den verkliga personen bakom kontot.
- Relationen mellan influencer och följare kan upplevas som en kompisrelation, därför kan det vara lätt att glömma bort att vara källkritisk.
- En influencer är ofta sponsrad och får betalt för att föra fram vissa åsikter, varor eller tjänster.
- En influencer har stor makt att påverka genom sitt stora antal följare och relationen till följarna men tar inte alltid publicistiskt ansvar
- Kanalen mellan en influencer och hans stora antal följare är en kraftfull informationsväg för att nå ut med åsikter och värderingar för att skapa förändring, något som även antidemokratiska krafter, eller partipolitiska agendor kan dra nytta av.

Bild 66

Bildkälla: Elin Jönsson/Elisabet Jonsved

Text: Flera bilder skapar mönster: Berätta med rörlig bild

Genom att sätta samman klipp med rörliga bilder (genom redigering exempelvis) läser vi de separata klipp ihop. Klipp kommer på så vis att förstås mot bakgrund av klippet som just visats.⁹⁹ När bilderna dessutom kombineras med ljud och musik kan berättelsen väcka ännu starkare känslor.

Spridningen av rörliga bilder på internet har ökat markant de senaste åren, mycket på grund av att teknikutvecklingen gjort formatet mer lättillgängligt för amatörer, vad gäller att skapa och distribuera. En stor del av de rörliga bilder vi möter i sociala medier består av klipp som filmats med smarta telefoner och laddats upp på internet. De flesta sociala medier ger möjlighet att ladda upp, dela och livesända rörliga bilder.

⁹⁹ Detta kallas *Kuleshov-effekten* efter den sovjetiske filmare Lev Kuleshov som visade hur en och samma bild av en man gavs olika innebörd om den följdes av en tallrik soppa, ett dött barn eller en lättklädd kvinna, https://www.youtube.com/watch?v=_gG13LJ7vHc

Bild 67

Foto: Shutterstock/Quorthon1/Shutterstock/Video-matic och Shutterstock/MagicMore

Fråga eleverna:

Vad ser ni i de tre olika stillbilderna? Hur läser ni ihop de tre olika bilderna? Kan ni utläsa något slags budskap eller berättelse?

Kommentar: Här ser vi tre stillbilder tagna från filmsekvensen som kommer i nästa slide:

- Stillbild (filmklipp) 1 visar en närbild av ett par ögon som vänder blicken nedåt.
- Stillbild (filmklipp) 2 visar mörka ovädersmoln.
- Stillbild (filmklipp) 3 visar en närbild av en knuten hand som slår ner i ett bord med lite vatten på.

Bild 68

Foto: Shutterstock/Quorthon1

Fråga eleverna: Vad ser ni i de tre olika klippen? Hur läser ni ihop dem? Kan ni läsa in något budskap eller någon berättelse i filmsekvensen? Vilken relation har personerna till varandra? Eller är det samma person? Varför är det ett oväder i ena klippet? Vad är det för ljud och musik som hörs? Vilken stämning inger musiken? Vilken känsla väcker filmsekvensen? Varför tror ni den väcker dessa känslor?

Upplever ni att filmsekvensen är proffsig eller amatörmässigt gjord? Varför upplever ni det så? Är det lättare att läsa ihop den rörliga bildsekvensen än stillbilderna? Vad har de rörliga bilderna som stillbilderna inte har? Vem eller vilka skulle kunna vara klippets avsändare? Vilka skulle kunna vara intresserade av att dela ett sådant filmklipp?

Kommentar: Här ser vi samma bilder som i föregående exempel fast bilderna är istället rörliga och sammanfogade efter varandra på en tidslinje. Vi hör även musik. När vi får rörelser i bilden, kameraåkning, ljudeffekter och musik blir det tydligt hur det rörliga bildmediet innehåller flera lager av berättande och kan drabba oss på ett starkare sätt än stillbilder. De tre klippen visar helt olika scener men när klippens visas efter varandra läser mottagaren ihop filmklippens trots att de inte alls behöver ha med varandra att göra. Även musiken binder ihop bilderna och hjälper oss att läsa ihop klippens.

Klippens skulle kunna vara filmade vid olika tillfällen och i helt olika syften, ändå skapar vi ofta en berättelse när de visas tillsammans. Hur vi tolkar bilderna beror på vilka vi är och vad vi sett och upplevt tidigare. Flera tolkningar är möjliga och i det här sammanhanget finns det inget rätt eller fel. Är personen i första klippet utsatt för misshandel? Övergrepp? Är det förövaren vi ser i sista klippet? Eller är det en person som är förbannad å offrets vägnar? Är den sista personen kanske samma som den första? Är det någon som har fått nog? Hur påverkar våra normativa föreställningar om "kvinna" och "man" hur vi läser klippet?

När vi gör en tolkning av bilder samspelar flera lager av betydelser. Ett exempel på tolkning av detta bildmaterial skulle kunna vara:

Lager av betydelse:

Klipp 1	Klipp 2	Klipp 3
1. Ögon som flackar	1. Mörka moln, blixtar, regn	1. Knuten näve, bord, vatten
2. Kvinna	2. Oväder	2. Man
3. Rädsla	3. Otäck stämning	3. Ilska
4. Offer	4. ---	4. Förövare

Bild 69

Här visas samma filmsekvens men musiken är utbytt. Börja med att spela upp filmsekvensen utan musik genom att sänka volymen helt.

Diskutera: Tyst sekvens: Hur upplever ni filmsekvensen utan musik? Påverkar det din tolkning av de rörliga bilderna? Blir upplevelsen svagare, starkare eller likadan? Vilka känslor väcks?

Sekvensen med ny musik: Hur upplever ni filmsekvensen med helt annan musik? Påverkar det din tolkning av de rörliga bilderna? Blir upplevelsen svagare, starkare eller likadan? Vilka känslor väcks? Förändras budskapet?

Kommentar: Musiken har stor betydelse för hur vi upplever stämningen i en filmsekvens.¹⁰⁰ Filmmusik används ofta i syfte att väcka känslor. När vi känner starka känslor som till exempel ilska, rädsla eller glädje är vi mindre benägna att tänka rationellt och kritiskt. Att väcka känslor är en vanlig metod om man vill påverka.¹⁰¹

Filmens språk är tacksamt att använda för att bygga berättelser och väcka känslor. Därför används det i många sammanhang utanför fiktions- eller dokumentärfilmens världar såsom inom spelutveckling eller företags- och myndighetskommunikation. Berättelser som väcker känslor hos en betraktare kan bli ett slagkraftigt sätt att nå ut till nya följare med budskap, idéer och åsikter. Berättelsen kan fånga din uppmärksamhet och när du känner starka känslor tenderar du att släppa din källkritiska förmåga; du glömmer bort att fundera på vilka underliggande budskap som berättelsen bär med sig eller om uppgifterna verkligen är sanna.

Många konspirationer och myter sprids med hjälp av filmatiseringar och falska dokumentärer på sociala medier.¹⁰² Ett sätt att använda det rörliga bildmediet är att klippa ihop en kort berättelse med hjälp av "kollageteknik": att ta filmklipp, stillbilder, intervjuer, grafiska bilder av statistik, nyhetsklipp och annat bildmaterial, från helt olika sammanhang och lägga dem på en tidslinje i ett redigeringsprogram. Genom att på detta sätt kombinera olika källor och sammanfoga dem till en berättelse som gagnar det egna syftet skapas en berättelse som kan upplevas som trovärdig.¹⁰³

¹⁰⁰ Tan, Spackman och Bezdek (2007).

¹⁰¹ <https://propaganda.mediaeducationlab.com/techniques#plays>

¹⁰² Ett exempel är hur det efter skolskjutningen i Florida 2018 började flera konspirationfilmer som berättade att skolskjutningen var iscensatt av amerikanska staten och att krisskådespelare hade anlåtats som vittnen för att driva frågan om en mer restriktiv vapenlagstiftning. En sådan film seglade upp i toppen av Youtubes lista över trendande videor efter dådet. Samma typ av konspirationsteorier spreds flitigt efter masskjutningen på musikfestivalen i Las Vegas året innan. Då lovade Youtube att se över sina algoritmer så att innehåll från etablerade medier skulle premieras för den som söker efter information om attacken. Men de hade trots löften svårt att hålla efter alla de konspirationfilmerna som snabbt fick spridning även efter detta dåd.
<https://www.svt.se/kultur/medier/svart-att-stoppa-konspirationsteorier-efter-ett-attentat>

¹⁰³ <https://statensmedierad.se/mik/detnyahotetfilmomvinkladebudskap.1894.html>

Att kritiskt granska en filmsekvens kräver kunskaper i hur olika multimodala uttryck såsom rörlig bild, grafik, röstinläsning, musik och annat ljud samspelar med dramaturgi och klipptechnik. Det blir också viktigt att fråga sig vilken retorisk position filmen antar: vill den undersöka, granska eller övertyga om en specifik ståndpunkt?¹⁰⁴

Tips!

Titta gärna på Statens medieråds kortfilm "Det nya hotet". Del 1 är en "fejkdokumentär" som målar upp ett hot, del två visar bakom kulisserna och förklarar hur dramaturgin är uppbyggd i filmen.

<https://statensmedierad.se/mik/detnyahotetfilmomvinkladedbudskap.1894.html>

Bild 70

Diskutera: Vad ser ni på bilden? Känner ni till händelsen som visas på bilden? Har ni hört talas om olika konspirationsteorier som rör händelsen på bilden? Vad handlar de om? Vad betyder begreppet konspirationsteori?

Kommentar: Bilden visar en skärmbild från en nyhetssändning den 11 september 2001. Nyhetssändningen handlar om att två flygplan kraschat in i de två tvillingtornen i New York som kallades för World Trade Center. Bilden kan ses som en symbol för både den faktiska händelsen och den efterföljande diskussionen om vad som hände och vem som låg bakom attentatet.

¹⁰⁴ Corrigan Timothy och Patricia White (2012) *Film Experience: An Introduction*. Boston, New York: Bedford/St Martins.

Teorier som rör vad som "egentligen hände" den 11 september och vem som "egentligen" låg bakom attentatet är en av de mest livaktiga konspirationsteorierna på nätet idag.¹⁰⁵ I Chapman-universitetets studie över tilltro till konspirationsteorier tydliggörs att uppemot hälften av USA:s befolkning tror att sanningen om händelserna den 11 september mörkas av regeringen.¹⁰⁶ De motstridiga diskussionerna som rör händelserna den 11 september kan ses som typiska för det tillstånd av "misstro mot experten" som det ibland hävdas att vår samtid domineras av.¹⁰⁷ Sammanbrottet för bildens status som bevis behöver förstås mot bakgrund av en parallell utveckling där medierade former av "expertröster", såsom exempelvis nyhetsmedia, politiker eller forskningen underminerats över tid.¹⁰⁸

Att det upplevs svårare och svårare att veta i vilken utsträckning man kan lita på en nyhet, bild eller text såväl som en person som besitter viss expertis, krockar ihop med ett generellt ifrågasättande av ett officiellt narrativ om världen. I det utrymme för tvivel som samtidens digitala teknologi och förmåga till social kompetens möjliggör kan en gemenskap som kretsar just kring tvivel och misstro frodas. Som i fallet med *Anonymous*, vilket diskuteras i kapitel 1 i det här materialet, kan en identifikation med "motstånd mot överheten" göra att man upprättar delaktighet i en gemenskap som även driver åsikter som man kanske inte står för eller ens förstår associeras med gemenskapen, såsom antisemitism.

På samma sätt grundas ofta tilltro till diverse konspirationsteorier i den generella positionen "motstånd mot överheten" alternativt att deltagarna i gemenskapen "förstått något andra inte förstått". Detta kan i sig vara en anledning till att många tror att det finns saker som inte offentliggjorts i relation till händelserna den 11 september exempelvis, inte för att just den händelsen är mer mystisk än många andra men för att den egna identiteten är grundad i att visa misstro i allmänhet.

¹⁰⁵ <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/terrorattentaten-den-11-september-2001-fem-vanliga-konspirationsteorier>; <https://www.dn.se/nyheter/varlden/konspirationsteorierna-om-11-september/>

¹⁰⁶ <https://blogs.chapman.edu/wilkinson/2016/10/11/what-arent-they-telling-us/>

¹⁰⁷ <https://sciencetrends.com/growing-public-mistrust-experts-digital-age/>

¹⁰⁸ Se exempelvis Livingstone, Sonia och Peter Lunt (1994) *Talk on television audience participation and public debate*. London: Routledge, UK, 1994.

Vanliga konspirationsteorier såsom att flygplanens utsläpp sprutas ut i syftet att i hemlighet kontrollera människor¹⁰⁹ eller att det är farligt att vaccinera sig,¹¹⁰ upprättar åsiktsgemenskaper där den egna identiteten inte bara grundas i den specifika åsikten utan även i ett *motstånd mot kritik av åsikten*. Detta formar en fakta/kritik-resistens som i förlängningen kan leda till att man exempelvis blir delaktig i en utveckling i samhället där många människor kan dö för att minskad vaccinering minskar immuniteten mot farliga sjukdomar i samhället – även om det inte var den ursprungliga avsikten med att ingå i åsiktsgemenskapen.

Många gånger kommuniceras ”bevisen” för konspirationsteorier genom bilder och rörliga bilder. Därför är visuell läskunnighet nödvändig för att kunna identifiera värderingar och budskap vi möter och även eventuellt bidrar till när vi (re-)producerar och delar bilder på nätet. Att ingå i en visuell åsiktsgemenskap kan många gånger innebära att även ingå i andra, mindre uttalade, gemenskaper. Därmed innebär visuell läskunnighet ett medvetandegörande och i förlängningen en förmåga att ta ansvar för hur vi deltar i utformningen av de värderingar och normer som får direkta konsekvenser för individer och grupper av människor i vårt samhälle idag.

Tips!

Lyssna gärna på Statens medieråds podd om *Vad är en konspirationsteori*:
<https://statensmedierad.se/nohate/jagvillaramigmer/vadarenkonspirations-teori.2866.html>

Det finns även övningar om konspirationsteorier i utbildningsmaterialet *MIK för mig* på Statens medieråd.

<https://statensmedierad.se/mik/vinkladebudskap.1956.html>

¹⁰⁹ <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/inga-vetenskapliga-belagg-for-chemtrails-1.32335>

¹¹⁰ <https://www.expressen.se/nyheter/sa-gror-motstandet-mot-vaccinationer/>

Bild 71

Att tänka på

- Rörliga bilder som sammanförs på en tidslinje och spelas upp efter varandra läser vi lätt ihop.
- Musiken spelar en stor roll i hur vi upplever stämningen i en filmsekvens.
- Kombinationen av berättande och möjligheten att väcka känslor gör att rörlig bild ger stora möjligheter att driva en tes eller argumentera för en sak.
- Berättelsen kan fånga din uppmärksamhet och när du känner starka känslor tenderar du att släppa din källkritiska gard; du glömmar bort att fundera på vilka underliggande budskap som berättelsen bär med sig eller om den fakta som uppges verkligen är sann.
- Många konspirationsteorier och myter sprids med hjälp av filmatiseringar och falska dokumentärer på sociala medier. Ofta hör tilltro till dessa ihop med identifikation med andra generella åsikter såsom "motstånd mot överheten" eller att man själv "förstått någonting som andra inte förstått".

Bilder och verkligheter – visuellt gemenskap på nätet

Text: Att tänka på

- Rörliga bilder som sammanförs på en tidslinje och spelas upp efter varandra läser vi lätt ihop.
- Musiken spelar en stor roll i hur vi upplever stämningen i en filmsekvens.
- Kombinationen av berättande och möjligheten att väcka känslor gör att rörlig bild ger stora möjligheter att driva en tes eller argumentera för en sak.
- Berättelsen kan fånga din uppmärksamhet och när du känner starka känslor tenderar du att släppa din källkritiska gard; du glömmar bort att fundera på vilka underliggande budskap som berättelsen bär med sig eller om den fakta som uppges verkligen är sann.
- Många konspirationsteorier och myter sprids med hjälp av filmatiseringar och falska dokumentärer på sociala medier. Ofta hör tilltro till dessa ihop med identifikation med andra generella åsikter såsom "motstånd mot överheten" eller att man själv "förstått någonting som andra inte förstått".

Bild 72

Kapitel 4 – Praktisk övning

Vad berättar bilderna på en influencers konto?

Bilder och verkligheter – visuell gemenskap på nätet

Foto: Shutterstock

Text: Praktisk övning – Vad berättar bilderna på en influencers konto